

ІВ. ЛУЦЕНКО

ІЗ ЦИКЛЮ „КУБАНЬ“

Країно сонячна,
зеленосинь моя!
Юнацьких сил
невичерпана зливо!
То ж я, колись,
отавами твоїми — я
ганяв зайчат
наївних, полохливих...

То ж у твоїх ожинниках
я пас корів
та соняшники пив
із горобцями...
Тоді не знав малий,
які засяють дні
і йшла раніш
якими манівцями...

Тепер ожинники
не вколять більше ніг,—
прийшла в степи
сталева дивна сила...
Плуг - Жовтень глибоко
зорав наш переліг,—
на віки поховав
колюче зілля...

І ти у ногу
з Вітром України йдеш...
І твій чорнозем
випив виру келех...
І ти удосвіта,
дбайливая, прядеш
комуни срібну нить
у наших селах...

Вітаю ж, нене, дні,
що бідам край кладуть...
Твій лет вітаю
в безскорботні ери,—
і проклинаю я
твою минулу путь,

що ранила тебе
колючим терном...

Пишаюся тобою, нене,
я, твій син.—
— Де та зацурана
Кругом сирітка?—
Розкішно квітнеш ти
У світову глибіню,
в радянським квітнику
найкраща квітка.

КИРИЛО ТИХИЙ

ХЛОПЧИК ЖОВТЕНЬ

Хлопчик Жовтень
Промінь ловить,
Вітер чубчик розвіва,
Дівча в'яже перевесла,
Дівча пісеньку співа:

— Ніжки босі на коні,
Ніжки босі на стерні,
Ніжки босі й по шляху —
Тупки, тупки, тупотали,
Тупотали цілі дні.

Хлопчик Жовтень
Промінь лове,
Осінь пісню принесла...
Застрибали коні в полі,
Захиталася земля.

ст. Полтавська, Кубань.

Ю. КОРЖЕВСЬКИЙ

ПРОТИ БАТЬКА

Повернувши на поворотку, Харитон Довбня трохи припинив коні. Дістав із кешені брудного кесета, повагом скрутив цигарку.

Маленькі рухливі оченята примружилися, ніс перегнувся в кресало, а сіре, гостре, як сокира, обличчя вкрилося зморшками.

Дрожки застрибали на всі боки.

Почалася станиця. Вузька вуличка, вся в зелених латках дурману, ящіркою пробігла серед садків, вискочила на площу й розплаталася широкими запорізькими штанами. Харитон Іванович цвйохкав батіжком, прицмокував губами. Не зустрітися б з ким...

— Тепер такі повелися люди, що як тільки зобачив, то зараз пущь коліними на груддя... Молить, благає. Одному допоможи, то завтра вся станиця знатиме. Краще втекти від гріха...

І він сіпав віжками, цмокав синіми губами з білими ниточками тягучої слини. Дроги стрибали по грудді, бігли, не зупиняючись, аж поки дишло вперлося у високі жовті ворота. Ліворуч у дворі потопав у зелені розкішний дім — „штаб - квартира“ Харитона Івановича Довбні. — Це так прозвали діти. Коло самих воріт, понад парканом, хата з стайнею, повіткою й базом для скотини. Маленькі перекошені віконця якось далеко западали під стріху, мов очі старої бабусі з рудими потьоками, понурим поглядом уперлися в купу гною. В цій хатці живе син Харитона Івановича — Гордій з сім'єю, вівцями, кіньми й телятами.

Зобачивши діда, два малюки в засмальцьованих сорочках зникли за амбаром, спохвату лишивши на дорозі колішню від плуга. По дворі метушливо забігали жінки, десть у повітці металевими бризками обізвався молоток. Старенька, худорлява жінка швиденько відчинила ворота, стала з боку, мов будочник на залізниці. Довгі з синіми п'явками руки були в тісті. Рожева з короткими рукавами сорочка, відкривала запалі зморшкуваті груди. Постаць жінки якось насторожилась, у глибоких сірих очах смуток, мов густий туман.

— Вибігай на вулицю. Показуй усій станиці свої руки.

На маленьких оченятах Харитона Івановича гарячими скалочками вилискував гнів.

— Не розумієш який тепер народ? З руками обгризуть... Зачиняй ворота, чортова тетеря!

Налякана жінка натягувала неслухняні короткі рукава, а Харитон Іванович, наїхавши на колішню, вже проклинав онуків, гримав на невістку, що починала розпрягати коні, починаючи з супоні, а не з посторонок. Бігав з грабельками по двору, підгребав соломі, кричав, на кабана коло сажу, переганяв корів, підкидав вилами гній. Всі метушилися, бігали. Усім робота знайшлася. Маленьких онуків запряг у возика гній возити, але з ними поводився, як добрий дідусь.

— Ану, хлопці, швиденько! Ванько, накинь барок на дишель! Ану, хто кого заломить! Так, так, Ванько. Не піддайсь, Пилипко!..

Возик з залізними колесами від косарки загруз у гній. Маленькі хлоп'ята напружували всі сили, ізщулювалися у вузлики, падали й знову хапалися за барок. Харитон Іванович реготався й більш входив у ролю маленького пуста.

— Но, каренький!.. Так, так риженький!..

А далі, коли діти в знеможі падали на землю, навчально додавав:

— Бачите, дітки, як тяжко добувати святий хліб.

Хлоп'ята в нерозумінні переглядалися — кожний з них не міг втямити, як ото люди добувають смачний хліб, возячи оцей смердючий гній?

Дома всі добре знали батькову вдачу — хоч бігай по городу, аби не сидів, склавши руки.

— Хазяйство це — машина, — повчав Харитон Іванович, — і коли не доглянеш вчасно, не підмажеш, де слід, — машина ця зіпсується...

— Я, — хвалився частенько за чарчиною приятелям Харитон Іванович — машиніст у своєму господарстві... Там гвинтика підкрутиш, там підмажеш, там нагримаєш... Люблю навести несподівану ревізію.

(Слова „ревізія“ він вживав частенько, бо коли був помічником отамана, то на власній шкурі дізнався про значення цього слова).

„Ревізії“ широко практикував Харитон Іванович у своєму господарстві. Проглянуть, як розходується олія, борошно, яйця, скільки дано корму худобі, як зіплено пиріжки, як горить у печі. Чому стоїть лоханка з помиями, чому попіл висипано перед порогом.

На все треба час. І Харитон Іванович вибирав такі дні, коли всі були заняті працею. Гримає, втручався в роботу, показував, як треба ліпити вареники, щоб менші були губи. Усім заважав. Особливо „ревізії“ практикувалися перед святками, або влітку. Він завжди влучав з'явитися тоді, коли стомлена працею сім'я відпочивала в холодочку, коло куреня. Тоді всі, як налякані кібцем птахи, бігли на тік, скубли залежані копиці, вигрібали з току солом, вивіршували ворох. А Харитон Іванович, погримавши, вдоволений тим, що „ревізію“ зроблено вчасно і вдало, через півгодини завдавав хropaка в курені.

Сьогодні він зробив лише поверхову „ревізію“, бо пізно повернувся з степу.

На дворі всі чекали, коли старий піде до „штаб-квартири“, щоб відпочити від марної метушні й перекинутися словом. Коли в великих вікнах „штабу“ з'явилося світло, під піддашки Гордієвої хати збиралися з різних кінців двору: Гордій, його дружина — завжди вагітна, сестра Катерина, Палажка, удова-невістка й малеча. За низеньким сирном вечеряли — скуп, повагом перекидалися словами.

Після вечері Ванько й Пилипко побігли до „штабу“, а решта трійко обліпили Ганну, мов курчата квочку. Не хотілося йти до душно́ї хати, кинути запашне повітря травневого вечора.

Жінки умовлялись про завтрашню працю. З краю піддашок сидів Гордій. Сидів непорушно, мов уріс у землю кострюбатим пнем.

Учора був на загальних зборах. Якийсь товариш з міста давав пояснення — хто такий глитай. Так красномовно, ніби говорив про Харитона Довбню. Глитай не тільки користується чужим трудом, з чужої праці, а також визискує й свою сім'ю. Аналізував батькове поведіння з ним і кожного разу приходив до висновку, що він — син глитая. Тоді в його уяві виростав великий аркуш паперу на дверях виконкому — чорна дошка, де під № 39 — видруковано — „Довбня Харитон Іванович з сім'єю — кулак, експлуататор“.

— Виходить, я не тільки син кулака, а такий же глитай, як і батько, бо з чого люди знають, що я не поділяю батькових замірів. Живу укупі з ним, працюю. Люди, звичайно, того не знають, що мое життя гірше кріпацького. Живу вкупі з телятами й свиньми. Люди гадають, що я такий зажерливий. Мені 33 роки, а я не маю права купити дитині сорочку без дозволу батька.

Сидів довго непорушно, мов скеля. Жіноча половина теж скаржилася на своє безголів'я.

— Не цілий же вік мені в свекора жити.

— На тім тижні, — казала далі Палажка, — зустріла секретаря. Радив подавати скаргу на суд. Казав — одержите частину на себе й на сина. Та не хотілося з судом знатися, хотілося лагодом, по згоді...

— А нам мабуть увесь свій вік доведеться жити під батьковим гнітом, — журно-понуро, покірливо додала Ганна. — Така вже наша доля...

Гордій чув скарги жінок. Покірливість Ганни неприємно вразила:

— Яка там у біса доля... Сам загнуждай її, як коня - неука, й хай танцює, басує в твоїх руках... доля!..

— Подавай, Палажко, на суд, там твоя доля, а від батька ти її не діждеш.

Жінки притихли, а Гордій якось впевнено, рішуче підвівся й довго ступав по піддашках.

У „штабі“ на столі парував самовар. Харитон Іванович, весь у краплях поту, повертаючи вдовж вінців блюдечка голову, дмухав на гарячий чай. Коло столу стояла Степанида у покірливому чеканні й поглядала на шклянку (чи не підлить ще кип'яточку?). Пилипко й Ванько заздрісно вп'ялися оченятами в грудочку білого, принадного цукру з синюватим полиском.

— Ну, хлопці, хто мене роззує, той заробить чаю...

Сів серед хати на низенькому дзигликові. Хлоп'ята прожогом кинулися до дідових ніг.

— Налий, бабо, по стаканчику за труди. Та по маленькій грудочці сахарю дай, бо коли змалку завикне побогато сахарю їсти, то здорового вже не одучиш...

Малеча поквапливо вмощувалася за столом. Дід протирав онучею між пальцями бруд на ногах. Баба положила хлопцям по грудочці цукру. Поки наливала чай, вони приміряли — чия більша. Проворний Пилипко встиг обміняти свою грудочку на Ванькову.

— Гаси, стара, світло, пора вже спати.

Щонеділі, як і щосвята, Харитон Іванович любив одвідати Пантелеймоновну, відому всій станиці — самогонницю.

В найнебезпечніші часи для самогонників, коли по всіх підозрілих дворах іде трус, коли в накурений кімнатці міліції маленький чоловічок у червоному кашкеті зранку до ночі складає протоколи, вислухуючи жіночий лемент і зойки, навіть тоді Пантелеймоновна задовольнить вас, якщо ви „чесна“, порядна людина. Харитон Іванович в її очах перша людина на станицю. Досить посланцеві назвати його ім'я, як зі складок широкої спідниці з'явиться пляшка з мутно-сивою рідиною. Тільки Харитонові Івановичеві вона звіряла свої таємниці.

Сьогодні, одвідавши Пантелеймоновну ще зранку, Харитон Іванович лежав на ряднинці під низенькою вітастою жерделею й вередував:

— Мамо, мамо, подай водиці.

Сухорлява Степанида прикладала до його сухих вуст кухлик, вклонялась і кожного разу покірливо додавала: — На добре здоров'я!

Під парканом надірваним голосом якась маленька сирітка благала: — Дядечку, винесіть хоч крихітку хлібця. Дядечку, пожалійте сирітку!..

Так благально, молитовно простягала крізь дошки тремтячі рученята. А саме таке маленьке, слабеньке, як курчатко після дощу.

У Степаниди горошинками по щоках скотився жаль. А під парканом не вгавало квиління:

— Дядечку, рідненький, пожалійте!..

— Це вже трактори, торохтять біля дошки... А ну, геть к бісу!.. Оранка вже скінчилася. Коли будемо на зяб орати, подзвонимо!.. — Брудно вилаявся.

З-за купи гною вискочив Пилипко з шматком хліба й грудочкою упав під парканом. Назустріч його рукам — простяглися тремтячі руки сирітки. Вчинок онука розлютував украй діда. Схопився і, хитаючись, побіг до паркана.

— Ти, що ж, чортеня, роздаєш хліб!..

З жаху Пилипко притискувався до паркана.

На піддашках виросла постать Гордія й коли розлютований дід простягав шкарубкі руки до Пилипка, ця постать кострюбата, з обличчям чорної ріллі — виросла між ними. Зобачивши сина, Харитон Іванович осатанів. Маленькі оченята вилискували гарячими скалочками:

— Ти що ж потураєш? Гляди, щоб я тебе укупі з оцим чортеням не викинув з двору...

— Не так легко це зробити. Треба вже забувати про старі звичаї!

Узяв Пилипка на руки, пестливо гладив скуйовджену голівку. Останніми ночами багато передумав Гордій, радився сусіда, учителя. Рішучість залягла між бровами глибокими рівчаками.

— То це вже ти йдеш проти батька! Мабуть Гапон повчає... Гляди, щоб не потрапив ти до чорта в зуби!..

Між губами старого Добвні конвульсійно звивалася гадинка.

— Я хочу жить по людському!.. В мене вже своя сім'я... Це право я добув тяжкою працею!.

— З комуністами зв'язався. Чи дядьковою стежкою до голоти хочеш пристати? То знай, що з господарства мого дістанеться тобі ось що!.. — Харитон Іванович показав синові дулю.

— Не з мого господарства, а з нашого. З нашого — це ви пам'ятайте! І в громаді хочу працювати, та не маю змоги, бо ви тавро глитая наклали на мене.

Постать старого Добвні якось збіглася в клубочок, замість очей білі латочки. Раптом хижо по-котячому кинувся на Гордія. А той стояв непорушно, чорний, засмаглий, кострюбатий, мов обгорілий пеня.

— Одійдіть від гріха.

Повернувся й рівною ходою пішов до піддашок. Харитон Іванович хапався за вила, лопату, кидався до піддашок, але кожного разу зустрічав незламний погляд синових очей. В безсилі гніві відступав назад, загрозово махав кулаками, похвалявся...

Під жерделею сидів брат Харитонів — Петро. Не людина, а якась потвора. Волосся скуйовджене, на плечах шмаття брудної ряднини, ноги, мов колоди, розпухли — в поросі і виразках. Мухи обліпили

виразки, настирливо лізли в рот і в напівзакриті очі. А він, знеможений, виснажений голодом, сидів нерухомо, мов купка розкиданого гною. Безпорадно стискувала до болю руки Степанида. Запалі її груди шматував рвучкий кашель, на очах нап'ялися червоні п'явочки крові. Полохливо хапалася за груди, ніби боялася, що з останнім вибухом кашлю вилетить решта легенів. А кашель вив у порожніх грудях, мов розлютований хижак-птах бився у клітці. У знеможі припадала до землі й довго, довго тіпалася недорізаною куркою. Мати — недорізана курка!

Помітивши брата, Харитон Іванович припинив загрози, але якось непомітно перейшов на непорядки.

— В обід сонце, а худоба й досі не напоена...

Випускав з базу скотину, кидався до коней, до корита. Ганявся по дворі за телятами.

— Куди, ти, ідолова душа, прешся!.. Повилазило б тобі, катова душа! Гей, стара! А ти чого прилипла там до рядна! Перейми муру — розсадник знищить. Біжи, Ванько, оджени від сіна рижу. — Ти ж чого вирячила баньки — повилазило тобі! Покладаєшся на Ванька. Не знаєш, що рижа вихається.

Забував, що сам давав наказа Ванькові. Катерина кидалася до ожерда.

В дворі підіймалася звичайна метушня. Налякана худоба шалено бігала по дворі, а Харитон Іванович свистів, тупотів ногами, безпорадно розводив руками.

— Та переймай її арицьку душу... ¹⁾ Дивись, куди її пре... Так і знав, що на щепи згониш...

— Найкращу щепу, — лебедівського заводу!

Забував про худобу й ганявся за Катериною та онуками.

— Таку щепу знищити. Та я з тебе, чортячий вилупок, за неї три шкури живцем здеру!

Прикладав декілька разів до гострого пенька стовбурець зламаної щепи, але стеблина знову падала.

— Таку щепочку!.. Не доведи, боже, захворіти хоч на один день — все зруйнують, все знищать. — Ну й діточок послав мені бог...

З-за повітки полохливо визирали Ванько й Пилипко. Худоба була в базу. ²⁾ Гордій допоміг Катерині впоратися з нею. Забачивши Гордія, Харитон Іванович злісно глянув у його бік і зник за клунею. Поволі злість на дітей зникала, згодом забув за зламану щепу. Приходила на зміну нова.

Синові слова не виходили з голови.

— Це ж сваволя!.. Яйця починають курей вчити! І воно за годранцями пнеться... З жиру казиться... Батько глитай...

Ненависть до сина сповняла груди — в підсвідомості боязко подавала голос помста.

— Ех, минула козаччина, отаманщина. Пішов би поскаржився батькові-отаманові — от би воно й підсобило. Тоді не питали, хто правий, батько чи син. Коли скаржиться старший, менший мусить скоритися. Старість шанували. Гаряченьких з десяточок дали б, шовковим би зразу зробився. Піди ж тепер до них, то зараз голосувать почнуть усі загалом і зроблять так, що батько винний буде. Мода нова пішла — не синів бити, а батьків зневажати.

¹⁾ Лайка.

²⁾ Загорода, кошара.

Підгрібав грабельками сіно, притискував його валком і ніби цими рухами збирав до купи розкидані думки.

— Не так тяжко чути це від якогонебудь городовика, а то ж твоя, козацька кров, і так говорить. — Були колись козаки на Кубані, та вивелися. Гордієві хоч і не говори про його козацьку кров. Плювать — каже — мені на вашу кров. — Брешеш, не плюнеш, — слини не вистачить! Городовики й козаки сухарцями, — каже, — ділилися на фронті, гинули вкупі. Та то ж на фронті. Земелька — не сухарці. Перевівся нарід... Комуна всіх спокушує. Ну, якось обійдемося й без їхніх ревоків — ума не станемо позичати, а сина приверну до себе й без їхньої допомоги — обірвав раптово нитку думок і покрокував до жерделі.

— Що, брате, дошкуляє — весело запитав Петра. Купка брудного ганчір'я заворушилася, кудлата голова якось безсило впала на голе плече.

— Дошкуляє... — ледве чутно відповів Петро.

— Ну, а „кнопка“ як? Не бере? — і він, вдоволений своїм жартом, захлинався від сміху.

Далі, стримавши себе від сміху, лагідно, побожно запитав:

— Що ж, як пшеничка в степу, чи подає господь надію? — зняв шапку й тричі перехристився — Пошли, боже, врожаю...

— Пшеничка то гарна... — не доказав Петро: з запалих його очей бризнули сльози, губи затіпалися, а далі, зібравши останні сили, сумно закінчив:

— Жінка вмерла...

Харитон Іванович спокійно перехристився на схід і прошепотів: — Царство небесне!..

Степанида плакала тихенько, рвучкий кашель звалив її на землю.

— Прийшов до тебе, брате, чи не зарятуєш мене у цю тяжку хвилину — голова безсило впала на груди.

— І чим же допомогти тобі, Петре? — сказав це тепло, спочутливо, по братньому. Сами ж, як відаєш, сидимо на пайковій, а сімействичко — подай господи...

На обличчі Харитона грала роблена готовність допомогти братові, але безпорадно, молитовно схрещені на грудях руки красномовно говорили: „І рада б душа в рай, та гріхи заважають“.

— Мені аби хоч діткам врятувати життя... — І сльози знову заважали йому говорити.

Довго всі мовчали. Нарешті Петро порушив тишу:

— Я продаю, брате, на пні десятину пшениці... І шкода, гарна така, та життя миліше... Городські спекулянти надавали вже пуд розмолу... Мо ти прибавиш який фунт?

Харитон Іванович запустив глибоко під лоба очі й злякано махнув руками.

— Та ти при своєму умі, Петре? Відкіля у мене ті пуди? — А далі, поміркувавши, додав: Хіба звернутися до одного чолов'яги, мо він зарятує... Звісно, роблю це, як для брата.

Мо з півтора пуди виклянчу.

Петро, молитовно здіймаючи руки, благав:

— Брате, накинь ще з півпуда... — плазував на колінах за Харитоном — Тобі більш повірять люди, ніж мені...

А Харитон, насупивши густі щетинясті брови, закривши за спину руки, дивився в чорну пащу широких дверей клуні. Петро купкою

бруду напівлежав біля його ніг. Сухорлява Степанида, ледве стримуючися від кашлю, боязко запитала:

— Харитоне, мо з пудик прикинув би братові... Якось дотягнемо до нового...

Раптово, ніби босою п'ятою наступив на горючу вуглину, стрепенувся Харитон. Маленькі оченята гострими голочками встромилися в Степаниду.

— Де ті пуди!.. Де вони, питаю тебе, чортова тетеря?

— Та я ж тільки так...— винувато виправдувалася Степанида.

— Так!.. Так!..— передражнявав розлютований Харитон.— Ти краще не втручайся не в своє діло. Завжди бухнеш, як Пилип з конопель... Знай своє діло коло казанів та кочерг...

І знову всі змовкли. А Харитон Іванович, як хижак-павук, снував тенета для своєї жертви. Братів вимбарчик з голови не виходить. Гарний, треклятий, мов писанка. Саме людина у такій скруті, що їй не до нього. Краще хай свою десятинку збереже, а вимбарчик їй в руку пішов би. Та воно й десятинка не буде зайва, краще мабуть буде при купі—міркував Харитон.

— А що, брате, правда, що, кажуть, ти свій вимбар збираєшся продати?

— Вимбар?—не то злякано, не то здивовано перепитав Петро.

— Еге ж вимбарчик... Не пам'ятаю, хто це мені й говорив.

Оченята хижо, задрю напружилися.

— Ні, брате, це єдина пам'ять від батька, хоч він мені і не рідний.

— А я думав вже за одно з десятинкою пшенички й його прихватить, бо тобі пудом чи двома не зарятуватися... А знаєш, хотілося, щоб він до чужих рук не потрапив. Він мені дуже й непотрібний, бо, сам знаєш, у мене ж свій є, а так хотілося б тебе до нового зарятувати.

— Дивися, брате, сам... Він мені ні трохи не зайвий, а це вже так... для тебе...

— Не слухайте його, дядьку, бо він з вас оту ряднину брудну стягне—раптово, немов з землі, виріс Гордій.

Ошарашений несподіванкою, Харитон Іванович отетерів і не знав, що йому говорити. Гордій скористувавшись з батькової розгубленості, казав далі.—Чого ви його благаєте? Ідіть додому... Покійниця лежить на столі, а ви його молите... Ідіть, я вам допоможу...

Шкарубкими пальцями вхопив за ганчір'я.

А той, згадавши про жінку, поквавливо, ніби за ним хто гнався, зник за клунею. Харитон Іванович у безсилому гніві скреготав зубами, намагався щось сказати, але горлянку стискувала спазма. Гордій, не звертаючи уваги на батьків гнів, покрокував до своєї хати. Сів на піддашкові й довго, довго не міг заспокоїтися після батькового вчинку. Думки, мов комашник, а серед них одна міцна, непахитна. „Люди звільнилися від царів-гнобителів, але цим не закінчилася боротьба. Ще йде непомітна, уперта боротьба за безжурне майбутнє життя. Потрібна революція й у родинному житті“...

Станиця переживала жахливі дні голоду. З ранку до вечора старий дзвін розливав по станиці сум і жах. Вмирили з голоду дома, в хаті, на вулиці, під парканами. Щоб врятувати життя, їли акаційну кашку, цибулю, кінський щавель; терли на борошно кукурузяні

качани, ловили в річці черепашки. Другі, ховаючись, їли біленький хлібець. Їли й не боялися отого свого бога, хоча й були набожні. Їли й не вдавилися ним. Треті вмирали на вулиці, і ніхто не знав, хто вони, відкіля прибила їх хвиля життя. Серед них старі, молоді й діти.

У холодочку, на вулиці, немовлятко ссе холодні материні груди. Стискує брудними, виснаженими пальчиками порожні, жовті груди. У холодочку сіла відпочити. Хто вона, відкіля? Байдуже!.. Кому вона заважає? Хай сидить собі у холодочку, а лягла, то хай спочине... То її діло. Всім ніколи: одні спішать продати, а другі купити, або виміняти. Корову можна виміняти за десять фунтів розмолу, за двадцять — косарку, за пуд — подвір'я.

Що їм мати, що їм немовлятко? Коли купив корову, то доглядай. Заводь у хату й спи з нею укупі, як з жінкою, бо вкрадуть. Маєш хлібець — клади в головах.

У Харитона Івановича добрі забори. Ключики положить у кешеню й безпечно. Хлібець, і до хлібця є. Але в сім'ї немає спокою й ладу. Гордій з'якшався з Петром. Щодня нагадує батькові про розділ — у свідки бере дядька Петра, підбурює Палажку подавати скаргу до суду. Законами якимись новими лякає. Харитон Іванович не раз радився Івана Андрієвича — колишній асесор, а нині в церкві на прощурах „за упокой“ пише. Казав, що й те Палажчине маленьке чортенятко свою частину одержить. Ще рачкує по долівці, а вже простягає руки на частину.

Закони. Довелось пудик асесорові перекинути за труди й пораду. Гарна людина — добре знає й старі й нові закони, як по книзі читає.

Ціле своє життя, мов дбайлива комаха, стягував хозяйствечко... І молотарку придбав і на олійницю поглядаю, а тут тобі ще в пелюшках, а вже з такими руйнацькими замірами. Задавив би прокляте, як цуцень. Щодня серед комашнику думок — виринала ця думка, якось крадькома, й похливно зникала. Харитон Іванович намагався одігнати її, як настирливу муху, але все ж вона, нарешті, завладала всім еством його.

— Знищити, як цуцень! — владно пропонувала вона.

— Не зробиш цього, — розлетиться твоє господарство, як пух на вітрі.

— Ти, відважний колись козарлюга — Харитон Довбня, скорисься якомусь голодранцеві Петрові, дозволиш онукові, що рачкує по долівці, бавитися твоїм господарством, як цяцьками. Ти не зробиш цього, бо тоді ти не Довбня, а опудало на баштані, якого й горобці не бояться.

І Харитон Іванович скорився їй — владній, невсипучій. Чекав лише влучного часу.

В станиці щоночі обкрадали злодії хати. Епідемія ця день від дня буйно росла. Голод гнав на злочин всіх: старих, молодих і навіть дітей. Продеруть у стіні дірку — заберуть усе барахло й не почувеш. „У штабі“ Харитон Іванович займає дві кімнати, а третя від вулиці — пуста. Гляди який чорт і залізе. Вирішив перетягти з Гордієвої хати Палажку. Так буде безпечніше, та й замір свій зручніше виконати, бо до Гордія після першої сварки Харитон Іванович перестав навідуватися. Відкладати далі не можна: бач, уже похваляється подати на суд.

Палажка згодилась — перейшла до „штабу“. Влучний час для Харитона Івановича прийшов. Сталося це за два дні до Трійці.

Стара поралася з Катериною на городі, а Палажка побігла перевідатися з матір'ю. Дитину лишила в хаті й попросила Катерину поглядати. Серпанковий платок нап'яла на колиску, віконниці причинила, щоб мухи не розбудили сина.

Переждав кілька довгих хвилин, поглянув на город, а далі — рип! Темно. Серце завмерло, ніби його в грудях немає. Крізь щілини між віконницями блискучими мечами проходить світло і падає на колосочки. У ній малюк, пальчика в рота встромив — розплатався. Спить. Ледве чутно його хропіт. Кучерявенький з родинкою на щоці — вилитий батько. Рожевенькі пальчики здрігують. Вже каже — „мама“.

Вагаючись, зняв з колиски хустину. Маленький такий чоловічок, а що може наробити. Це ж він з матір'ю й Гордієм будуть руйнувати його господарство. Такий маленький, а жорстокий — і діда не шкодує. Раптом шкарубкі пальці стиснули маленьку, пухку шийку. Малюк напружив всі зусилля, ніжками вперся в колиску. Лупнули оченята й закотилися під лоба. На губах білими клубочками виступила слина. Пухкенькі ніжки забилися в корчах від дідових пальців... Заспокоївся...

Харитон Іванович покvapливо обмотав хусткою шийку, руки, ніби в корчах заплутався. Як злодій, крадькома вийшов з хати. Холодними краплями скотився з лоба піт. Витер полою балахона, взяв сокиру і, не квapлючись, тесав зубки на граблі. На дворі мати з Катериною поралися на грядках. Дополовши грядинку, Катерина пішла в сіни води напитися. Згадала про Петрика. Тихенько на пальцях, щоб не розбудити, підкралась до колиски. Глянула й одразу охолола. Маленький Петрик лежав з відкритими оченятами нерухомо. Наробила лементу. Прибігла мати, Ганна, діти. Палажка ще біля хвіртки почула голосіння. Передчуття чогось важкого стиснуло груди. Вбігла в кімнату й випросталася на долівці непритомна.

Останній увійшов батько. Довідавшись, що скоїлось — гримав на Катерину, підносив їй під самого носа кулаки. Ганьбив Палажку, що кинула дитину в колисці, а сама десь сновигала.

— Повісить таку матір! У дитини може младенчеське було, то воно бідненьке рученятами стягло платок і саме себе задушило... Бідненьке хлоп'я!.. Мій маленький Петрусь!.. — шепотів він так, щоб усі й чули його горе.

— Убить таку матір, як прибудну суку! — ревів люто Харитон і почував, як щось важке впало з грудей, а натомість ніби хтось, захлипаючись від сміху, шепотів: „Молодець Харитон“, я так і знав, що Довбня не зрадив свого козацького звичаю. Всіх, хто протестує, йде проти батька — довбнею треба голомисити... Довбнею!.. Ха-ха-ха!.. Молодець Довбня!.. — і невідомий голос захлинався від сміху.

Палажка не випускала з рук холодне, нерухоме тільце сина. Всі були переконані в тому, що з Петрусем скоїлося младенчеське, що треба було своєчасно прикрити дитину чорною спідницею. Один лише Гордій розцінював цей жахливий факт, як початок потайної боротьби. Дуже підозрілими здавалися Гордієві печаль і турботи батькові. „Треба бути на сторожі“ — думав.

З-за гір лахміттям виринали чорні хмарки, десь далеко гримів грім. Поволі чорні латочки зливалися у важкі пливкі острови. „Моряк“ ¹⁾ їх шалено гнав на північ через Кубань, що звивалась серед

¹⁾ Вітер, що дме з Чорного моря.

степів крицево-сизим полозом. Увечорі вітер ушух, небо заволокли чорні, важкі хмари. Блискавиці їх шматували й краjali на півдні й заході.

Такої ночі не можна спати, коли в тебе є корівка, чи вівця — вкрадуть. Люди купками полювали на голодних злодіїв. Ловили їх, били до нестями, виводили на базар з мясом, з коров'ячими головами, шкірами. У боротьбі з цим лихом вживали найжорстокіших, дикусських засобів, але злодії не виводилися.

Катерина засиділась у подружки Марійки — ворожили на карти. Додому хоч і недалеко, а все ж боязко. Хоч ночами ходити тепер і небезпечно, але бажання заглянути в майбутнє, що на картах визначається різними дорогами (ранніми, пізніми й несподіваними) — сильніше від жаху. Марійчина мати — гарна ворожка: все розкаже, ніби в серці побуває, всі таємниці його руками власними обмацає. Моторошно, але приємно, що „в недалекому будучому состоїться свідання“ — так сказали карти. Бігла темною вуличкою, боялася розхлюпати радість і надію з грудей. Ось і хвіртка... А чого вона відчинена? Жах крижаними пальцями пробіг по всьому тілі. Пробігла до яблуні. Зупинилася. Коло воріт стриманий гомін. Що це? Ніби голос різника Семена? Про його чутки ходять, що він конокрад. „Чого йому тут треба?“ думала.

— Гляди ж, щоб усе було шито-крито! — батьків голос. „Чого він з'якшався з Семеном? Ну що тут дивного?“ — заспокоювала себе Катря — „Батько останні дні й днює й ночує в Пантелемоновні“. Батьків голос продовжував пошепки:

— Гляди ж обох зразу! Мені аби Петра провчити, щоб не втручався не в свої справи, то аж тоді б наче заспокоївся. Розумієш, ота дохла погань у свідки до Гордія йде. Я, каже, — хоч Харитонові й брат, а все ж на суді мушу правду сказати. Так ти ж, Семене, гляди й йому на трямок накинь „правду“, щоб не забув... — і Харитон Іванович дрібненько засміявся.

— Добре, добре. Тільки не порушайте умови, Харитоне Івановичу...

— Гаразд...

Ворота легенько скригнули, а Катря кішкою пробігла через темні сінці у хатину ¹⁾. В ліжкові довго не спала, мріяла про ранню дорогу. Хотіла поділитися з Палажкою, та шкода будити — гарно спить. Перед сном одігнала, як настирливу муху, думку про батька й Семена:

— „Гляди ж, щоб усе було шито-крито“ „Накинь і йому правду на трямок, щоб не забув“...

„Дивна й незрозуміла розмова. Як це правду накинути на трямок? Нісенітниця якась. Мабуть батько перехватив через край“...

Спала неспокійно. То падала в глибоку яму, то Семенові різникові руки, як лещата стискували шию. Згодом звільнилась від них і бачить, як він гострого ножа матері в груди встромив. Почула знесилений материн стогін. Прокинулась. Дійсно, в сусідній кімнаті голосила мати. Крізь віконниці зазирає у кімнату ранковий світ.

— Сину мій єдиний, що ти наробив?

Прохогом винулась до матері. А вона розплаталася серед хати з подертою сорочкою на грудях, тріпалася по долівці недорізаною куркою. Кашляла й хапалася за хорі груди. Кров червоною оксамиткою обвила зморшкувату шию. Батько ходив по кімнаті й ламає руки.

— Яка ганьба!.. Який сором!.. Хоч у петлю лізь!.. Син — вор!..

¹⁾ Хатиною звється маленька середня кімната у козачій хаті.

Катерина не розуміла, що скоїлося. Підвела матір, положила на ліжко. Вискочила й кинулася до Гордієвої хати. Ще знадвору почула голосіння Ганни. Не встигла на поріг ступити, як Ганна повила на її плечах.

— Немає у нас Гордія — голосила вона. Прийшли... Забрали... У повітці найшли прив'язане телятко... Коло воріт налигачі. Допитувалися, де корову дів... Ой, сестричко, яке ж м'ясо й корова, коли я всю ніченьку спала з ним!.. Відкіля лихо таке взялося?! Корова, ніби різникова, Семенова, й телятко його в нас опинилося... Ой, що ж тепер буде тобі, Гордієчку!..

З печі похлило визирали діти. У Катерини ніби з голови туман зійшов: „Гляди ж, щоб усе було шито-крито“. Батькове попередження збагнула.

Заспокоїла Ганну, вийшла на двір і довго-довго блукала по садку, мов непритомна. Коли ж прибігла дядькова Петрова Пріська і крізь сльози розповідала, що батька теж забрали, що найшли на трямку в повітці свіжу коров'ячу шкіру, — у Катерини зовсім прояснилося в голові. Збагнула й правду на трямочку. Он воно як! Що робити? Коли допоможеш братові — проти батька підеш... Чогось до цих думок вплуталося вчорашнє гадання. Свою боротьбу мотивів вона чомусь стала уявляти, як дві дороги — пізню й ранню. Підеш однією, накличеш на себе гнів і прокльони батькові, підеш другою, йтимеш проти себе, брата, Ганни, маленьких дітей, матері. Зважувала довго, уперто...

Чутка про Гордіїв злочин облетіла всю станицю. На базарі серед метушіння й галасу тільки й чути, що ось зараз приведуть злодіїв напоказ, що серед них Гордій Довбня.

— Корову з телятком цю ніч з дядьком украв у Семена різника.

— Налигач коло воріт найшли й телятко лисеньке у повітці... — було чути серед другої купки.

— То ж усе глитайська ненажерливість до того доводить. Мало йому своїх корів та молотарки?..

Старенький дідок, обпершись на довгий кострюбатий ціпок, спокійно, повчаючи, говорив своєму гурткові:

— Ганьбить козацтво й рід козачий. Гав'ядинки захотілося сукиному синові.

Зграйка безпритульних, голодних дітей, потвор, похожих на мавпенят, на різні голоси тужно, благально голосила:

— Дядечку, тіточко, хоч крихітку...

Друга купка вибивала в ложки „яблучко“ й виконувала шалений танок не людей, а кісток.

Перекупки, розкарячившись над своїми кошиками, мов жаби кумкали:

— Свіженька картопелька! Дешева морковка!.. Бурячки!..

Якийсь дядько в куценьких, до колін, рядняних штанах, носив на плечах сині гвардейські рейтузи, протискувався через натовп і незвичним голосом реклямував свій крам.

— Гарні штанці, кому потрібні проміняю на борошно.

Вчителька німецької й французької мови худа, висока, як лозина, в чоловіковому френчі й чоботях — держала в руках старі журнали „Ніва“ й підручники Глезера та Піцольда. Хвалила свій крам і викликала серед покупців мужність і відвагу.

— Граждане, да імейте-же, наконец, мужество купіть для своїх дітей преінтересние, прекрасние кнігі. Дівніе ілюстрації.

Але „мужні“ кидалися більш до картоплі, квасолі, макухи, буряків. Колишня власниця аптеки, стоячи серед базару над макітеркою з білою масою, схожою на загусле вапно, переконуюче виголосувала:

— Крем-македон... Сохраняет юношескую свежесть лица, предохранят от загара...

Брала на кінчик пальця білу масу, розтирала на руці, робила це, як хемик дослід у лябораторії:

— Посмотріте, Варвара Григоровна,— зверталася вона до своєї квартирохазяйки, що розташувалася по сусідству з безліччю пляшок,— до жінки, подібної на випнутий з одного боку лантух— як жадно впітиваєт кожа македон. Прекрасно удалось приготовіть.

У жінки, подібної на лантух, ще більше випинався живіт від сміху. Вона нагнулася до пляшок і сортувала їх, аж поки підійшов до неї немолодий вчитель з занехаяною борідкою, з перекидною торбочкою, як у Мікули Селяніновича.

— Мамо, не знаєте, у кого б я виміняв на квасолі молока? Володя захворів. Оце одержав утримання вчора— і він показав на перекидну торбочку за плечима.

В цю мить серед натовпу здійснювся галас і метушня.

— Ведуть, ведуть...— вигукувало кілька голосів. Десь поблизу вигупувало в бляшану коробку. Через хвилину натовп заколивавсь. Хтось голосно крикнув: „Дорогу дай“. З-за яточок виткнувся невеличкий хлопчик з коробкою в руках, а за ним рухався дивний похід. Понура, мов на шибеницю, йшло кілька чоловіка з товаричими шкірами, з коров'ячими головами й м'ясом. Слідом за барабанчиком, ледве переступаючи, йшов Гордій і дядько Петро. На руках у Гордія маленьке телятко, з білою плямкою на лобі, у Петра на плечах скривавлена коров'яча шкіра. На грудях у кожного з них напис— „Я украв корову з телятком“. Натовп покvapливо, ніби в кіно, на різні голоси поспішав прочитати всі написи.

— Я украв вівцю.

— Я зарізав дійну корову.

— Добре зробив, сукин син! А Довбня, дивіться, вирядився в нового балахона, як на великдень!

— Мало йому своїх корів! З дядьком у спілці працюють!

Гордій дійсно був у новому балахоні; ідучи з дому гадав, що зараз повернеться, що це просто якесь непорозуміння, що йому підкинено по злобі. Він був переконаний в тому, що це батькова помста, але що зробиш. Що скажеш проти батька, коли телятко найдено під його стріхою?

Петро виглядав з-під шкіри переляканими очима— дивився на сіру хвилюючу масу й не міг нікого пізнати. Ішов і думав про своїх голодних мавпент. Вигупувала коробка і кожний удар її багнетом озивався в грудях Гордієвих. З натовпу несамовито кричали:

— Побить їх на місці, чого з ними панькатися!...— Катюзі по заслужі!..

Сіра маса щільним кільцем обступала злодіїв і вже збиралася винести свій дикий вирок, як серед галасу й загроз пролунало:

— Подивіться,— он біжить Гордієва сестра!

Натовп комашником заворушився. Розпатлана, боса, мов божевільна, бігла Катерина.

— Люди добрі !.. — кричала вона надірваним голосом — Брат не винен!.. Я все знаю!.. Це батько!.. з різником Семеном!.. Дядько теж... не винен... Я все бачила... розкажу... — не доказала, затіпалась від сліз і хвилювання.

Натовп ушух.

У Гордія ніби величезний камінь упав з грудей і стало легко-легко... Вже не соромлячись, він пестливо гладив телятко, а воно смоктало його пальці, рухало пухнастими щелепами.

Петро, побачивши в натовпі свою доньку, радісно хвилюючись, вигукував:

— Прісю, доню!.. Зніми з плечей батька... Оцю смердючу шкіру!..

Харитон Іванович у цей час сидів у Пантелеймоновни над пляшкою рудої самогонки. Скаржився на сина.

— Ви думаєте, мені не шкода його? Пішов проти батька, й господь скарав його...

Дома Харитона Івановича дожидали тижневі, щоб заарештувати його.

Ст. Дінська, Кубань

ЛЕОНІД ЧЕРНОВ
(МАЛОШИЙЧЕНКО)

ХАРКІВ

КІНО - СИМФОНІЯ

ПЕРША СЕРІЯ

Хай загине хохляцька Україна!—
І натомість
Україна нова —
Україна динам і бензину
Розпочне світові жнива.
(„Кобзар на мотоциклі“)

Леонід Чернов

ІНТРОДУКЦІЯ

Ви утрюх —
Кохані

й ненависні —

Ви утрюх —
Як

Прокурор,
Суддя

І Оборонець —

Предковичним кам'янієтьє прокляттям

Над своїм

І над моїм

Життям.

Перша —

гнів

і

буревій.

Перша —

кара,

кара,

кара

За гріхи

моїх батьків,

За хохляцький

рабський

сон, —

(Триста літ!)

За гопак,

матню,

горілку,

За ліричне скавуління
Малоруських „Бедних Ліз“,
За гетьманських холоуїв —
Замість:

Дантів
і
Колумбів
Одчайдушних капітанів
І
дредновтів
на Дніпрі.

Перша жінко України! —
Історична

ка-
ра,
кар-
ра

За гріхи
моїх батьків.

Чотири роки блукав степами, шляхами, містами моєї країни. Чотири роки в житло-коопівських вікнах, в таксомоторах, по вулицях, вокзалах і вагонах — дулом рушниць вишукував її, — ту, що без неї — смерть.

— Доки знову не ковтну з криниці твоєї, — спрага моя Дамокловим мечем висітиме над кожним твоїм днем; кожну твою хвилину отруїть і засмердить іпрітом. Ще рік — і ти скажеш:

— Краше смерть, ніж таке життя.

І я відкажу:

— Ось бравнінг.

І от — сьогодні — синя птаха, підстрелена мною, у знеможі розплаталась на моєму ліжкові.

Друга —
сполох
і
повстання,

Друга —
вибух
і
пожежа.

Друга —
помста,
помста,
помста,

Чорне
полум'я
повстань.

Друга —
юнь мого краю,

Цвіт
Відродження країни
Ранок
Ери
Первоцвіт.

Друга —
 золотавий промінь
 Дня
 народження
 планети:—
 Спалахнула,
 Гримнув всесвіт —
 Вибух,
 Гуркіт —
 Тьма
 і
 тиша.
 ... І навкруг —
 лиш сірий попіл,
 Холод,
 хмара
 І руїна —
 Там,
 Де вчора лиш
 Поема
 „Україна
 і
 Тамара“.

Ходить місяць - пастух синіми небесними ланами... і раптом кам'яніє, тремтячи з жаху: улюблена овечка — найясніша зірка схилилась сірим погаслим трупом, і з носа вже сочиться сукровиця.

Третя —
 мій травневий
 цвіт,
 Яблуневий
 ніжний сад.
 Третя —
 ярий
 творчий
 льот
 І жорстокая спокута —
 В повсякденній чорній праці —
 За
 помилки
 поколінь.
 Із задушної кімнати
 Вилітаю
 Мотоциклом
 У
 її
 весняний
 сад.
 Скільки світла навкруги!—
 Не засліпнути б од сонця.
 — Агрономи,
 ваше слово.

— Ці рожеві пелюстки
 В'януть,
 сохнуть,
 опадають,—
 І натомість
 На гілках
 розкуйовдженого краю
 Золотіють
 і
 рясніють
 Грона яблук золотих.
 ... Третя —
 смуга творчих літ.
 Третя —
 тиск,
 напор,
 спокута —
 У жорстокій чорній праці —
 За гріхи
 моїх
 батьків.
 Третя —
 плинний
 творчий
 льот,
 Яблуневий
 буйний
 цвіт,
 Пишний зародок плодів
 Сподіваних поколінь.

Застоявся мій восьмисильний бензіновий Пегас, нетерпляче поводить стерном. стиха верещить сіреною:

— Дурень хазяїн. Лежить — закутий на руки й ноги в кайдани жагучих жадоб, і спрага полум'яниста розпеченим жигалом палить йому пах.

— Маєш слушність, старий товаришу. Ось я вже бачу, як третя (й остання) простягла над нами благословлющі стрункі руки — запашні яблуневі віти, — сама весняна яблуня, вся в рожевих і білих пелюстках, в сліпучому сяйві вічноночної могутності.

Тому мій світлий Юноні я видаю сьогодні жовтий квиток, сідлаю тебе, мій бензіновий Пегасе, ударом ноги заводжу твоє двохциліндрове серце — мчати вперед по нескончаних просторах українського відродження.

КРИЦЯ В СЕРЦІ

Лихтарів золоте намисто
 Зверху
 і знизу
 і ззаду.
 Слухай,
 скажене місто,
 Оскаженілу
 тираду.
 Бийся
 з життям на герці.

Бійся —
із криці груди.
У березолі серце
Треба
в ланцюг
закути.

Груди —
у сталь,
в залізо,—
Не в романтичні шати.
Хай
той
мікроб
залізе
В серце дурного лошати.
Нам не пристало бучно
В ігри
кохальні
грати.
Ах!
Надзвичайно зручно
Серце
всадити
за грати.

.....

Бійся
з життям на герці.
Бійся —
із криці груди.
У березолі серце
Краще
в ланцюг
закути.

ПРОМІНЬ ЯПОНСЬКОГО СОНЦЯ
В Харкові,
біля держдрами
Після десятої ночі
З жовтим квитком у кишені
Бродить
Романтика міста.
Вітер
— з дощем під очима —
Десь над держбанком
лютує,
Рве
крижаними зубами
Мокрий
зів'ялий
плакат.

У „Березолі“—

„МІКАДО“

Затишно ріже прожектор
Синю

тремтливу
тишу,

Рвучко
лоскоче
промінням

Ніжну
постать
Юм - юм:

— „О - чи - ма ба - чу я
„Та до - ся - гти тебе не мо - жу.
„Ти—
як прекрас - ная сосна
„В Краї - ні Мі - сяця
„Рос - теш“...

Промінь
японського
сонця

Грає
у неї
на стегнах.

Солодко
славлять
скрипки

Опереткову
любов.

Годі.
—Пальто й рукавички!

Годі
злочинно
знущатись,

Годі
злочинно
дурити

Цих симпатичних людей.

Згасне
брехливий прожектор—
(„Промінь японського сонця“),
Гримірувальна хустинка
Зміє
рум'яна

Юм - юм.

І легендарна принцеса
На візникові із „принцем“:
— „Ах, в Церобкоопі немає
„Гарних шовкових панчіх“...

Годі.
Стою
 на розі
В Харкові,
 біля держдрами,
Де романтична дама
Бродить
 із жовтим квитком.

КІНО - СТРАЖДАННЯ ОБОРОНЦЯ

Сьогодні й щодня
новий фільм ВУФКУ
ВАСИЛИНА
БУРЛАЧКА

Юрби
 товчуться
 довкола.
Люди
 гризуться
 за місце.
Чітко
 ворожить
 промінням
Мерехкотливий екран.

Зараз мені з екрану
Буде сміятись Зіна,
Буде страждати —
 з наказу
Визнаних
 кіномитців.

П'яний і хмурий механік
(Повний володар фільму)
Три -
 чі
На ве -
 чі -
 р
 прокрутить
Кіно - страждання її.

Ні.
 На Клочківській 17
Серцю
 далеко краще:
Там
 романтичні шати
Затишно сплять у кутку.
Рідна,
 струнка,

проміняста
— Серед книжок і фото —
В житлокоопівській тиші
Зіна
не бреше
мені.

СУДДЯ В МАТРОСЬКОМУ КОСТЮМІ
Ріже
автобус
прожектором
Чорну
жалобу
ночі.
Скиглять трамваї за рогом,
Чорний
п'яніє
плакат:

„МІКАДО“

Певне
вже друга дія:
Жвавий японський матросик
(М'язи —
вогонь —
пружини) —
У божевільнім танку.
Ні.
Я не можу дивитись.
Навіть
Дивитись сором:
Зніме посмішку
як маску

І покладе
На стіл.

— Дівчинко!
Як же можна
Жити непохованим трупом?
— ... Зимно мені,
мій любий,
Зимно
у вирі днів.

— „З ве-чор-ниці я ішла,
„Гір-ко
пла-
ка-
ла“ ...

— Ген,
перед нами дорога

З Києва —
 аж до Моря:
 Білі гудуть пароплави,
 Торохкотить мотоцикл.
 З Харкова —
 аеропляном,
 Автом —
 в степах запорозьких!
 — ... Зимно мені,
 мій любий,
 В нетрах
 замерзлих
 днів...

Страшно мені дивитись,
 Як цей японський матросик
 (Дріт —
 а під ним — Ніагара) —
 У божевільнім танку.

Ні.
 Я не хочу вас бачити,
 Чорні застигли очі:
 З ваших орбіт на мене
 Дивиться
 дохла
 смерть.

— „Я з теа - тру ішла,
 „Гір - ко
 пла -
 ка -
 ла“...

ЧИ ДАЛЕКО СЯГАЄ ПРОМІНЬ ЛИХТАРІВ

Десь у Будинку Блакитного
 Тричі - закоханий мрійник
 Цокає
 на
 біліярді.

Друг і редактор в буфеті
 Стомлено
 смокче
 нарзан.

Поруч —
 в „Червоному Перці“
 Троє письменників палять
 І знаменитий художник —
 Тема:
 туберкульоз.

Зверху
 рипить гучномовець.

Слухаю —
власні вірші.

Люба
і
тричі - проклята
Тісна столице моя!

Тут
на маленькій площі —
Півмільйона народу.
Погляди ріжуть плакати.
Грізне греміння юрб.
Плеще стооке сяйво
В натовп авто і трамваїв.
Рідні й знайомі обличчя
Нації кращих людей.

А
по
безмежних
просторах
В темряві
спить
Україна,
Скигнуть
осінній
вітер
Над
кістяками
дерев.
Виють
бездомні
собаки,
Вогники
в мокрих
хатинах. —

Страш-
но
осін-
ньої
но-
чі

Ду-
мать
про
чор-
ні
сте-
пи.

ЖАРТ З ПРОКУРОРОМ

Сяду на розі,
біля держдрами,

Руку кістляву —
До тебе списом:
— Любови твоєї,
оціненої в 100.000—

Дай
на 20 копійок.

— Зупинись біля мене, пресвітла,
Житнього хліба твого кохання
Дай.

— Надхнення мое стосильне
Тиняється простоволосо
(Новітній багдадський злодій)
Біля

твоїх
дверей.

І коли ти у мріях —
Бачиш Берлін,—

Я
По брудній підлозі
Пильно

збираю
волосся,

Що випадає невпинно
Спалене

спекою
марних

бажань.

Нюхаю

чорне
повітря.

Чую:

Сіркою пахне
Від божевільно - зрадливих
Гострих

кохальних
слів.

Товариші - психіатри!
Треба

звернути увагу: .

В Харкові,
біля держдрами

Гине
на розі

Поет.

Шлунок його душі
Геть спорожнів.

В чорних легенях —
Кров:

— Зупинись біля мене, пресвітла,
Ти бо єдина, що маєш
Хліб зачорствілий кохання

В тайних
 кишенях
 З грудей моїх — душі.
 хрипіння.
 Всохли
 слова
 надхненні.
 Груди голодної матері —
 Строфи
 мої.

 Стала.
 Мовчить.
 Нахилилась —
 Защіпку серця
 відкрила:
 Любови своєї,
 оціненої в 100.000,
 Дає
 на 20 копійок.
 Годі.
 Встаю
 — колосальний —
 Жебрацьке лахміття —
 долі,
 З висюка
 сажневого
 росту
 Шваркаю
 слизьку
 огиду:
 — Гадино — геть...
 Думаєш —
 справді
 гину?
 Думаєш —
 справді
 прагну
 Крихти нікчемної ласки
 З великопанського столу?
 Я обдурив вас, кохана.
 Просто —
 припадок романтики —
 От я й заграв мелодраму:
 — „Зупинись біля мене, пресвітла,
 „Житнього хліба твого кохання
 „Дай“.
 Сорок мільйонів мого народу
 Тягне

подряпані злиднями
руки
К серцю
моєї
країни:

У С Р Р — Ukr. S S R
незалежна суверенна
державна українського
трудящого люду

Галичина
і
Канада,
Тиха Кубань
і
Карпати,
Мерзлий Сибір —
Може як раз в цю хвилину,
До болю напруживши очі,
З любов'ю,
надією,
трепетом
Дивляться ось сюди:
В Харків,
де
біля
держдрами
Цвіт історичної нації:
Скигнуть пісні про любов.
Лає шовкові панчішки.
Клацає на біліярді.
Люто гризеться за славу.
Бавиться й грає в вождів.
Заздрить спритним підлипалам.
Сором
хай
стисне
нам
скроні!

— Стійте, шофере!
Автомобіль для пресвітлої.
Зразу четвертий підгін!
Будьте здорові.

Привіт
Вельмишановному мужу.

А над життям моїм —
мов чорні круки —

Всі вороги мої,
І роки,
І міста.

Нехай живуть
ще нецілованії руки.
Нехай живуть
незаймані вуста.

З ДИЯФРАГМИ

Ріже
автобус
прожектором
Чорну
жалобу
ночі.
Скиглять
трамваї
за рогом,
Крешуть
фіялкові
іскри.

Дощик
дитиною хлипає
В чорній колисці калюжі.
Під-

тюп-
цем,

Під-
тюп-
цем

Люди
біжать додому,

Де:
Самовари
та ліжка,

Жіночка
у пенюарі...

Світло рожеве
погасне,

Блиснуть
безсоромно
груди

І
захлюпоче
тьма.

ЛАБОРАТОРІЯ РАДОСТИ

Стану на розі,
біля держдрами
(Я ж бо не маю домівки) —
Дужий,
могутній,
веселий:
— Таксомотор,

ПАВЛО НЕЧАЙ

МУХИ*

(повість)

Для нас було завдання: викрасти Якова ще з шпиталю, бо з камери було б зробити це важче. Санітар мав роззброїти першого вартового і вже вдвох з Яковом роззброїти вартового коло брами. Їх обох мали чекати я і Кость з кіньми в сусідньому провулку. Вартового коло брами з вулиці мали роззброїти також ми,—я і Кость. До ранку втікачі були б далеко. В призначеному селі переодяглися б і з документами та грішми зникли б в Одесу.

Напружно чекав я останньої ночі. У вівторок я ходив, мов п'яний.

— От і вівторок,—думав я,—завтра, в середу, ти вже, Якове, будеш на волі!

А увечері одержав з Комітету звістку, що Якова раптом вивезено минулої ночі з міста, буцім то до Москви. Я подався до Макара.

— Так, Василю. Нас обиграли. Чого вивезли,—невідомо!

Останню звістку про Якова я почув уже з газет, щось через два місяці. У Москві був йому суд і засуджено на десять років на каторгу до Сибіру.

У тих же таки днях оголошено війну з австрійцями, і нові події затерли й згадку про Якова.

Завод наш почав працювати на оборону—точили на заводі гарматні стакани. Робітників оголошено мобілізованими, царський батіг та тюрми нависли над нами. Зажили ми в заводі, як у справжній тюрмі. Аж лютнева революція розчинила нам двері, зідхнули трохи вільніше. Не лазила поліція та шпики якийсь час по п'яних...

Пам'ятаю, був мітинг коло заводу. На тій купі цементових труб, що й ото тоді, першого дня страйку,—сьогодні стояв тов. Макар і говорив промову. Він був такий самий, тільки без штучної бороди, а в своїй власній, невеличкій, рудуватій.

Загадався я і пригадав наш страйк. Стало так сумно. Скільки тих змін на краще, а де Яків? Що з ним сталося?

Віддав себе за всіх, не вернеться вже до нас, не побачить може вже ніколи своєї дівчини Вустини.

Загадався, кажу, отак під гомін.

Чую, поклав хтось руку мені на плече й стоїть так. Нетерпляче озирнувся я назад. Озирнувся і закам'янів. Позад мене стояв усміхаючись Яків.

Уже потім роздивився я, що в Якова чорна борода з сріблом, що зацвіли йому скроні білим, білим.

Першої хвилини я помітив тільки Яковові очі. Ми реготалися і плакали.

) Поч. див. Черв. Шлях. №№ 3, 4, 1929 р.

Василь змовк і схилив голову.

Усі, заворожені, сиділи мовчки. Стара мати втирала очі й скрушно хитала головою. Ось кусав губи. Тільки Дмитро та батько не рухалися і думали.

Василь підвів голову, — випив чарку самогону і озирнув усіх добрими, вогкими очима.

— Да... Всі впізнали Якова. Сунули до нього поздоровкатися. Один Макар кивнув з купи цементових труб до Якова і говорив:

— От вам, товариші, ще один доказ, — ще раз бачите той важкий шлях, що його так чи інакше пройшов кожен робітник. Ось той шлях, яким ми йшли до волі. Ішли, бо веліло йти серце наше, веліли йти напружені руки наші.

— Товариш Яків герой. Наш герой! Такий герой, якого може світ ще не бачив. Він доброхіть віддав себе, свою молодість, щоб ви виграли страйк, щоб вам легше жилося, щоб ви перемогли пана. Він пішов тоді на смерть, щоб дістати для вас грошей! І ви не один проклинали його, взивали злодієм і ми мусіли мовчати, хоча серце нам розривалося, ми думали:

— Нехай загине, нехай буде проклятий один з найкращих товаришів, аби ми перемогли своїх ворогів!

— І не він один такий невідомий нам герой. Сотні, тисячі таких же невідомих героїв, наших товаришів, віддавали і віддають своє життя за всіх нас, за наше краще життя, за перемогу над нашими ворогами — капіталістами та поміщиками.

— От він, Яків, повернувся до нас. Ми радіємо, бо повернувся наш товариш, наш брат. Хто його випустив з каторги? Тимчасовий уряд випустив, бо він нібито проти царського поваленого ладу, проти всього, що той робить.

— А що змінилося в нас? Нічого. Пан той самий, робота та сама.

— А що буде, як знов переб'є рейка ногу тов. Куценкові, знов заступиться за Куценка тов. Яків? Знов буде те, що й за царя було. Знов влада заступиться за пана, а не за робітника, бо влада панська, а не робітнича. Знов піде тов. Яків міряти сибірські сніги, колупати сибірське каміння, брязкати кайданами. Знов шукатиме Яків правди на каторзі, як і тоді.

— Аж тоді, коли не панська, а наша робітнича влада буде у нас, аж тоді, коли ми, робітники, будемо господарями нашого заводу, а не пан Вундт, — аж тоді не буде Сибірів, каторги для робітників, аж тоді заведемо той лад скрізь, який потрібний нам, для покращання нашого життя, життя трудящих.

— Слава! Смерть панам! Смерть фараонам! — гукали робітники, і гойдали на руках Якова та Макара.

Довго ще того дня слухали ми оповідання про Сибір.

Василь змовк.

— Да... А як гукнули більшовики робітників та незаможників повстати проти панів та генералів, — ми з Яковом взяли рушниці і вже не розлучалися. В одному полку, в одному взводі, поруч ми обійшли з ним нашу велику радянську землю вздовж і впоперек.

— Да... були, брате Дмитре, і ми під Перекопом. Бачили й ми товариша Фрунзе та Буденного. Гнили й наші рани по шпиталях без ліків... Зажило. Загоїлося.

Сьогодні ми вже про те забули, хіба коли зане рана на погоду.

— Сьогодні, брате, багато діла, немає коли згадувати минуле. Спитай-но нашого батька, коли час сіяти на полі, або косити? Отак і ми.

Повернулися ми з Яковом до нашого заводу. Посходилися звідусіль колишні наші товариші, робітники заводу. Не всі. Багатьох не вистачає. Багато десь склали свої голови за право бути господарями на своєму заводі.

— Да... Сухий заїржавілий зустрів нас завод. Напівзруйнований.

— Скажи, брате, що б ти попереду робив, коли повернувся до своєї хати, а од неї тільки пара кроков стирчить, та стіни пообвалювані похилилися набік: чи заводив би ти електрофікацію, радіофікацію та телефонізацію, чи перше полатав би хату? Ото ж бо й то.

— Ти, брате, хочеш якоїсь нагороди за те, що був під Перекопом? Хіба ти ходив туди за плату, як наймит? Ми ж усі ходили під нього, щоб бути господарями на нашій землі, на наших заводах.

— Коли б ти пройшов Яковим шляхом, то тоді зрозумів би, що більшої нагороди за перемогу над ворогами трудящого люду не може бути, як є: ми і робітники, ми й хазяї свого життя. Тільки ми! Од панів Вундтів тільки погані згадки залишилися.

— Твоя правда—є ще багато хиб, дошкуляє ще і селянам і робітникам то те, то друге, а найбільше бідність наша, та малокультурність. Трапляються і фертики, як ти кажеш. Та справа в тім, що не фертики над нами, а ми над фертиками! Роблять злочини, пока не зловляться.

Місто не зобіжає села, а допомагає, чим сила. Та кажу ж, бідність. Не все враз.

— Охо-хо... зітхнула мати.— Настраждалися, намучилися люди, поки ту землю у багатіїв одібрали. Бувало банди як налетять, та:

— Де, бабо, твої сини? У комуну пішли? Та шаблюкою у груди штрика. Випив мабуть і ти не одну гірку по тих наймах та війнах. Очі видивила,— усе виглядала тебе. Думала, вже ніколи не побачу.

Прокинувся Остап од думок, гомонів:

— Ну, лишень, стара, налий нам по останній та мабуть так що й спочинемо, бо завтра ж раненько до колії...

Мати взялася за пляшку:

— І то правда. Спочинь, сину, перед дорогою. Бери й ти, Осю, чарку, хоч поздоровкайся до брата.

Ось зірвався на рівні ноги та до Василя:

— Ех, брате! Чому я не виріс разом з тобою? Чого я не пройшов твоїм шляхом? Тепер мені здається часом, що нам, молодим, нема чого вже робити! Що ви зробили все найтяжче, а ми тепер на готовому тільки бавимосся. Мені соромно стає, коли згадаю ваш тяжкий шлях боротьби з старим царським ладом, з лютою контр-революцією. Іноді думаю, що ви, старші, не вірите нашій щирості, нашому бажанню віддати свої сили за краще життя. Хоч би війна яка, або що,— нехай би ми, молодь, доказали вам, що ми варті бути вашими молодшими братами!

Василь утер вуса й устав од столу.

— Ну, ну,— смикнув він Ося за чуприну,— який швидкий! Вам, пацанам, роботи, роботи і без війни. Сідайте, брате, на трактори, сідайте за книжки,— будуйте! Щоб і в Дмитра в кооперативі була електрофікація!

Василь жартовливо ухопив Ося в обійми і почав м'яти. Ось опирався, надимався, аж упрів. Мати прибирала з столу, гомоніла:

— Отак було малими як зчепляться боротися Василь з Дмитром, так і не розчепиш їх. Дмитро малий був, а завзятий, і кусається

і дряпається, і пищить, і ногами падає. Та таки Василь як візьме його в руки, то той вже нічого не вдіє, піддається.

— Ох, діти, поки малі ви,—поти й утіхи з вас. Виросли,—розлетілися. Що хочеш мати сама, те й роби. До душі б вас прип'яла,—сидить, хирні, дома, не рвється бо'зна куди!

— Ху!—одсапувався Ось, упавши на лаву,—ти, Василю, наче ведмідь!

Дмитро встав і швидко вийшов з хати.

НОВИЙ СЕКРЕТАР

Ось переглянув останню комсомольську справу, повертів у руці на всі боки не підшитий до справ папірець про призначення його, Ося, до профтехнічної школи, усміхнувся, як людина, котра і досі ще не вірить, що її мрії справдилися, приколов папірець до справи особливо дбайливо. Ось любив лад у своїй комсомольській невеличкій канцелярії.

Тим дбайливіше наводив Ось лад у канцелярії сьогодні, бо хотів утерти носа новому секретареві, котрого давно вже виглядав у вікно. Нехай вчиться, нехай бачить, як він, Ось, дбав про справи і як умів робить.

Куди їй, кирпатій! Вона за один тиждень заплутається в секретаріаті. То дарма, що вона така задавака. Ну й уредна! Власне, я не розумію, чого райком призначив за секретаря осередку не Кліма, або Андрія, а Доцю? Дивно! Та вона за три дні розжене весь осередок. Задавака. Слова не дасть нікому сказати на зборах. Правда, вона часто говорить розумне, але ж нехай не подумає, що ось то вона — розумна! Активістка! Нікому не змовчить, нікому, хоч би і йому, секретареві. Закопиль губу, і ходить перед тобою вихиляса, от вона! Жіночий авангард. Авангард. Будь ти сто разів авангард, тільки не будь ти мов оса, коли до тебе людина з щирим серцем... Кирпа. Кирпа...

Ось підшукував, яким би словом ще вилаяти оту задаваку, оту Доцьку вредну, щоб їй сказати таке, щоб вона стишилася, щоб уразити її в саме серце?

Думав, думав, а на язиці одна лайка — Кирпа! Таке дивне слово, що од нього не легшало Осеві, а важчало. Власне не важчало, а робилося... ну, розумієте, отут у лівому боці, там, де серце... немов медом хто маже. Ти,—Кирпа. А воно,—мазь медом! Ти,—Кирпа, кирпичка, кирпущечка. А воно,—мазь, мазь, мазь медом!

Такечки ухопив би за той кирпатий носик і тягав би Доцьку за нього по хаті, поки б сльози з очей їй потекли. Нехай знає. Тоді ухопить обома руками за оту пшеничну стрижену голову та сюди, та туди її: а не задавайся, не задавайся! Тоді б зазирнуть їй в сіренькі оченятка...

Ось упав головою на руки й сміявся. Було чогось хороше й разом соромно. Доцька вже не кричить, не тупає ногами, мов коза, не торсає в груди кулаками, а тихенько притулилася до його грудей голівкою і дивиться на нього сіренькими, швиденькими своїми мишками і языка показує. Вона завжди языка йому показує. Доцька... і дратується!

... Ти мені дивися, Доцю, бо як дожену!

Хоч ти стріляй на ту дівчину. Танцює коло своїх воріт на одній нозі, наче кривий півень, языка висолоплює до нього, до Ося, ще й приспівує:

— Осик, Осик
Поросячий хвостик,
На лудочку грає,
Бо штанів не має.

— Соплива, соплива. Задавака, задавака! Я тебе як прицькую нашим Палканом, то спідницю геть пошматує.

— Осик, Осик,
Сів дурний на возик,
Згори покотився,
Возик уломився,
Оsik розбив носик,
Його мати лає,
А він: — ва - а - а ...

— Підожди, я розкажу, як ти до Соколів у садок лазила по груші... Думаєш, я не бачив?

— Осик, Осик,
Мотузяний хвостик,

— Ай - яй - яй... Ма - а - мо - о!

— Чого ти, Доцю, — собака укусила?

— е-е... Ось ударив грудкою під око і втік, наче я його займала. Я собі гралася коло наших воріт, а він грудкою, як бахне... а - а ...

— Бач, шибеник. Цить. Ото мені не бігай за двір... Скільки казала, — гуляй, Доцю, в дворі.

Оsik давно заліз дома під солому. Хі, — тепер ніхто не вловить його. Нехай тільки прийде в двір Доцьчина мати, то як прицькую Палканом і Дмитрові скажу. Наш Дмитро Соколівського Івана учора ухопив під силки та як беркицьнув, так він насилу встав. Дмитро подужає всіх хлопців.

— Невірна... наче я її зачіпав — дражниться. Дуже там ударив, — зараз кричить. З тими дівчатами невірно граться. Ти робиш хатку, а вона мерщій наліпить кукол повен двір. Начорта мені твої кукли? От якби конячку таку виліпить, щоб басувала головою, та отак: гі - гі!

Оsik виліз з-під соломи, сів на лозину і, вихвицуючи, побасував двором. Палкан зрадів забавці і собі кинувся бігати по двору. Прилягав головою до землі і дивився хитро на Осика, мов казав:

— Ну, ну, — хто кого перебігає?.. — Раптом плигав на Осика, м'яв його своїми лапами і, одскочивши, знов ганяв по двору.

Осикові набридло бавитися з Палканом.

— Він дурний Палкан, тільки дряпається! Побігти б до Нагумівського Савка, та далеко, ще й Кучугурівський Рудько порве. Побігти хіба до Доцьки?

За хвилю Осик курів шляхом до Доціного двору — третій двір, і зіп'явшись на ворота гукав:

— Доцю - ю - ю! Тітко, скажіть, нехай Доця вийде гулять.

Параска гукала:

— Доцю - ю, Ось гукає. Та не бийтесь мені, бо ще очі повидираєте один одному!

Доцька скакала вже до Ося на одній нозі, висолопивши язика й придержуючи одною рукою спідничку.

Посідали коло воріт, нагорнули купу пиляки; Ось не соромлючись помочив пиляку, — от і є з чого ліпить хату та коники! Любенько собі гомонять, будують хатки.

... Гарно на полі коло корів. Лежиш собі горілиць на землі. Вітрець повіває, пахощі несе степові. Корови пасуться поблизу, сопуть, скубуть травичку. Вигризе всю пашу навкруги, стопче землю, а все огинається, не хочеться їй одходити від пастуха.

Задивився пастух на небо, загадався, полетів - полетів думками. Забув і про корів, забув про їжу, — утопив очі в далеке, блакитно - білувате небо. Хмарка летить. Така біленька та легусінька. Летить і на лету миниться, — грається сама з собою. Летить, летить біла купка, довшає, довшає. Випукнулася мордочка, вушка, одна ніжка, друга. Чисто наше маленьке телятко! О, немає вже телятка, — якийсь дідуган з довгою сивою бородою, величезним носом, брові білі насурмонив.

— Дід, дід Коваль. Хрест мене вбий!

— Де дід, Осю?

— Он, он. Та он - о, дурна, не бачиш. І борода і вуса...

Доцька спирає голову на кулачок, — слідкує за дідом Ковалем із білої хмарки. А дід уже став возом. Віз закружляв і розтанув, тонесенькою наміточкою послався по небі.

— Осю, я вже їсти хочу...

— Давай, Доцю, обідать.

— У мене, Осю, сало є.

— І мені даси?

— На оцей шматочок, та потрошку кусай, то на довше до хліба стане.

— Наші татко заколють кабанчика ік Різду; казали, що дадуть мені пузиря. Я помну його на попелі й надму. Ве-ли-кий буде! Більший за твою голову. Як награюся, тоді покладу на порозі та макогоном бабахну, наче з пушки стрельну.

— І мені, Осю, покажеш, — га?

— Покажу.

— Ми торік кололи кабанчика, а цього року мабуть не коло-тимемо. Свиня поросна, а кабанчика немає.

Жують діти чорний черствий хліб, пилякою степовою притрушений, смокчуть потрошку сало. Поблискують проти сонця засалені дитячі губи та лиця, поблискують оченята, веселий регіт лунає над просторою, будяками порослою толокою. Корова здивовано стала, довго вичікуючи дивиться на дітей, нюхає повітря, мукає і знов пасеться, поспішаючи та зідхаючи.

— Манька, манька — мань - мань - мань!

Бренить Доцін голосок: телятко побігло в шкоду. Почуло голос, бекнуло, хвицьнуло й побігло назад. Воно любить доскочити в шкоду, похапцем обчухрати зелене листя на сонячникові, поки Доця задивилася в інший бік. Та дужче любить воно, коли Доця покличе й буде чухати йому шию. Воно вигинається, крутить хвостом і легенько буцає Доцю лобом у плече.

— Ой, балуване. — Лишки, пасися та не йди в шкоду!

Немає вже смачного сальця. Хліб черствий і надокучило жувать його. Пообідали. Напилися води з пляшки. Пляшку з водою носить у торбинці Доця. Ось ледачий носити пляшку, а до води ласий.

— Не ковтай, Осю, багато...

— Я тільки раз...

— О, раз? Півпляшки видудлив, — який. До вечора ще далеко. Доця мочить губи й ховає пляшку в торбинку.

— Давай, Осю, в креймах грати.

— Давай.

Довго підскакують камінці над дитячими голівками. Доця рада, — вона обиграє Ося! Вона краще грає. А ну, поклади аж чотири креймахи сюди й сюди й аж осюди — вона всі зараз ухопить.

Ось програє. Скільки разів божився, що не гратиме в креймахи, а таки сів дурний з оцією Доцькою знов! Вона, щоб тільки задаваться — краще грає. Щоб їй за те зробити?

Ось хапає найкращого креймаха, скакає на рівні ноги.

— А ну, чи докину до тієї грудки? Докину?

— Не закидай, Осю. Ти й так порозкидав усі креймахи.

Ось, радіючи, бачить, що Доціні губи тремтять.

— Заплач. Ну, заплач!

— Не закидай, Осю.

— Мені клопіт, — не бачив креймаха. От я докину, а ти не докинеш. — Розгониться й шпурляє. Обое зацікавлено дивляться, — чи докинув? Креймах здіймає пилوک далі чорної грудки. Ось радіє. Доця трохи думає, потім ображено копилить губи й заводить:

— А - а - а... Закинув... Задавака. Піди візьми.

— Хі, — не бачив... Сама візьми!

Доця затуляє лице долонями й вголос плаче. Плаче спокійно, як людина, котра упевнилася, що не жди добра від цього Ося, — лишається одно: плакати і плакати!

Ось зневажливо гукає:

— Рева невірна. — Хапає свою ковінку й розбиває нею грудки. Забавка набридає швидко, а до того ще від Доцьчиного плачу починає щеміти Осеви в горлі. Він тупає ногою:

— Не реви, кажу... бо битиму!

Доцька підвищує голос і плаче смачно, запевнившись, що слухач не байдужий до її голосіння.

Ось розгублено посвистує, сідає коло Доці.

— Ой, рева. Більше не пожену з тобою пасти. Пожену краще з Ониськом, а ти мені не потрібна!

Доця стишується, прислухається до Осеві мови, а коли той кінчає, вона заводить високо, високо, гикаючи й шморгаючи носом.

— Цить, дурна. Хіба я знарешне кинув? Креймах сам вискознув з руки й полетів.

Доця підвищує голос.

— Та цить. І погратися з нею не можна. Як хочеш, то я побіжу, знайду.

Доця раптом змовкає.

— Давай, Осю, побіжимо вдвох?

— Давай. Ну, хто швидче побіжить?

Біжать до чорної грудки. Ось рветься бігти аж тремтить та не хоче він випередити Доці. Нехай вона перша добіжить. Доця добігає першою до грудки, скаче на одній нозі й весело регочеться:

— А що? Хто перший прибіг?

— Добре тобі бігати, як у мене в п'яті дерево нарвало.

Ніякого дерева в Осевій п'яті немає, зате Ось відчуває, що Доцька помирила йому за креймах.

Вони довго плазують по землі, регочуться, гомонять, — шукають закинутий креймах.

ВЛ 51

.... — Бу, бу, бу... Бу, бу, бу...

— Як йому не надокучить бубоніти, отому вчителєві? Спати хочеться від того бубоніння, — ах-ха-а! Позіхає Ось навмисне на весь клас.

Школярі регочуться. Учитель замовкає, дивиться на Ося і докірливо хитає головою.

Ось по-гусячому ховає голову за переднього школяра.

— Бубу-бубу...

Ось робить метелика з паперу, чіпляє до нього перо, вигадує хвилину, коли вчитель не дивиться на школярів і кидає. Метелик мигнув і вп'явся в потилицю дівчини на другій лавці попереду.

Доцька (то була вона) перелякано схоплюється і верещить, тупаючи ногами.

— Хто кинув?— Учитель кидає на стіл книжку й нишпорить очима по школярах.

Усі голови мимоволі повертаються до Ося. Ось червоніє, крутиться на лавці й нарешті стає, спалахнувши.

— Соромно!— сумовито кидає вчитель одно тільки слово й знов береться до книжки. Він більше не звертає уваги на Ося, але Осеві чим далі стає дужче й дужче соромно. Хоч би ще та Доцька не хлипала! Дурна, наче дуже вкололо? Не може потерпіть.

Ось соромливо озирається по класі. І для чого він зробив таке? Ой, негарно! Вже ж і великий,— у п'ятому гуртку вчиться, а змалився, метелики кидає на вроці й на кого,— на Доцю! Ну, то що? Так їй і треба, нехай не задається. Перша учениця! Найкраще на пам'ять учить вірші! А нехай-но вона задачу рішить так, як він. Ще й плаче— до вчителя підлизується, щоб хвалив. Кирпата!

Ось сердитий на Доцю. Перестав і соромитися. Бач, вона шморгає носом і досі. Невірна! Йому кортить зазірнути Доці в очі, та Доця не озирається. Задавака!

Раптом Доця повертається і сердито дивиться на Ося червоними очима.

Він знов червоніє, червоніє. Запекло у вухах, закололо в носі.

Не ворухнувшись, Ось пише до кінця лекції те, що проказує вчитель. Що тепер він скаже Доці на переміні, як гляне їй у вічі?

Бренчить дзвінок. Учитель пішов. Школярі з галасом тиснуться до Доці глянути, чи дуже вколов її метелик.

Доцька тупотить ногами перед Осем, махає руками, кричить:

— Дурбило... Чортова муха дурна. Босяк!

Ось уже не соромиться. Руки в кишені, голову набік, до Доці:

— Ну, не дуже мені. Розгарчалася! Лахудра кирпата. Бо так і пацну по морді. До вчителя підлабузнюється? Дуже там укололо!

Доцька хапає ручку з пером і з розгону всажує Осеві в плече.

— Не злякалася тебе. Тільки торкни,— то я на тебе не подивлюся!

На хвилинку Ось завмирає, хапається за поранене плече.

— Ти так?!— бігає очима, щоб ухопити й розвалити голову Доці, але входить учитель, починається вчення. По скінченню вчення Ось перший біжить з школи. Він засяє з печиною в Хоменковій дерезі й перестріне Доцю. Він їй покаже! Сердитий сидить у дерезі, стискаючи в руці печину. Ага, йде!

Доцька лякливо озирається на всі боки, поспішає додому. Очі їй червоні досі. Вона добре знає, що Ось десь засів на неї і битиме. Скрикнула, коли Ось вийшов з дерези. Злякано стала. Губи тремтять, ніс червоний... Кирпата!

— Злякалася? Дурна.— Ось кидає печину додолу,— то я пожартував.

Додому йдуть мовчки, ніяково скося позираючи одне на одного. Коло Доцьчиного двору стали, тупцяються, не розійдуться ніяк.

— Осю, приходь до нас... Удвох задачі будемо рішати...

— Добре... Пообідаю і прийду!

Доця раптом кривить личко, висолоплює до Ося язика й тікає в двір.

Ось розгублено озирається на всі боки.

— Ах, ти ж, кирпата.

— Муха, муха, — зеленуха! — І побігла до хати.

— Доценька... шепче Ось, — кирпата.

... Доця навшпиньки заходить з боку до Ося і лоскоче соломинкою його за вухом.

Ось мурчить, одмахується рукою — муху згонить.

Доця знов.

— От бісові душі мухи. Як учепиться! — Ось сердито піднімає голову й застигає: коло столу стоїть Доця і роблено роззирається по стінах, по стелі...

— Да...

— Що — да?

— Може мені прийти іншим разом приймать секретарство, бо у вас, тов. Муха, сьогодні голівка болить і спатки хочеться після вчорашніх проводів брата?

Ось суворо:

— Так щось... трохи задумався. Сідай, тов. Доцю, приймай справи. Могла б і раніше прийти. Привикати треба до секретарства. Це тобі не на збори осередку ходити у свинячий голос. Секретар дає приклад комсомольської дисципліни для всіх комсомольців...

— Може б ти мене не вчив?

— Повчиться не зашкодить, бо хоч ти й давній член нашого осередку, навіть останнім часом стала за жінорга, а все ж труднуvато тобі буде...

— Осю!

— Ти не кричи... і взагалі я не розумію, чого райком саме тебе призначив на секретаря нашого осередку? Наче кращих у нас немає комсомольців... між хлопцями...

Доця схопилася з стільця і сердито стукнула кулаком об стіл:

— Твоє яке діло? Що це справді за командування? Що це за комчванство, що за розмови з членами осередку й бюро? Я теж дивуюсь, чого райком не знайшов кращого товариша серед членів нашого осередку, щоб послати його учитися? Уявляю, що з тебе вийде, як ти вивчишся? Як ти тоді з нами говоритимеш?

Ось хмурився, ходив по кімнаті, казав:

— Ти б, Доцю, кинула свій тон, тим більше, з секретарем осередку. Я не раз чув скарги від товаришів, що ти, як свиня, скрізь лізеш...

Од здивування і образи Доця застигла серед кімнати, — скипіла:

— Хто казав? Я — свиня? Я — лізу? Сьогодні ж ставлю на бюро питання про тебе! Не можливо терпіти, зносити далі твій бюрократизм і нахабство, шановний Муха. Ми тобі не наймити. І потім... секретар я, а не ти! Ще побачимо, хто краще поведе роботу серед молоді і взагалі, — чи колишній Муха, чи теперішня я!

Руки Осеvі трусилися, коли він для чогось перегортав папери на столі. Він нервово сперся на стіл,

— Знаю... Я тебе, товаришко, наскрізь роздивився. Досекретарюєшся! Бачив я, як ти переморгуєшся з Климом. Тепер тобі воля буде!

— Іди ти до чорта. Хочу,—переморгуюся! І буду переморгуватися. Ти мені не указ. Так ти такий? Так ти так на жіноче питання дивишся? Не смій, жінко, ні на кого моргнуть без дозволу комсомольського секретаря Мухи? Комуś сняться кислиці! І це говорить так комсомолец... ех! От коли він показав свої вовчі зуби. Дозволь тепер запитати тебе і як ти хоч капелину чесний,—мусиш мені відповісти: для чого ти вліз до комсомолу? Щоб поїхати учиться?

Ось прояснів. Ніби враз побачив щось далеке, щось гарне, бажане:

— Учиться... Я хочу, Доцю, вчиться. Я домагався в райкомі, щоб мене послали цього року до школи. Профтехнічна школа — тільки початок, Доцю. Розумієш початок. Далі ВУЗ, далі я — інженер! Так, інженер! Може за кордон поїду вчитись. Не спочиватиму, голодуватиму, працюватиму до впаду, а досягну свого! І приїду додому інженером. Приїду, щоб працювати тут, у нашому селі. Я знаю, до того часу затуркочуть машини на наших степах... Не знаю, що тут уже буде, чи повернуся я інженером, але знаю, що буде вже інше, нове село!

— Я ж, Доцю, люблю наше село! Я працюватиму тільки тут, у нас. Робота буде. О, багато буде роботи в наших Кислицях для інженера!

— Зрозумій, Доцю, яке то щастя, уміть робить, уміть будувати нове життя, соціалізм не так, як ми з тобою будували досі голими руками, з порожніми головами!

Доця одвернулася до вікна, мовчала. Ось спинився біля неї, щось хотів сказати і безнадійно махнув рукою.

— Ти не зрозумієш мене, Доцю. Ні... Ти не хочеш мене зрозуміти...

— Так, Осю, я справді не зовсім тебе розумію. Гарно ти співаєш. Побачимо. Будеш інженером, будеш спецом. Чула про таких. Читала в газетах: тисячі лікарів, інженерів сидять по містах, у село не затагнеш їх. Смердить їм село! Засмердить воно й тобі... Догадуюсь.

— Хотіла б я ще почути від тебе на прощання,—скажи мені ясніше, як ти дивишся на жіноче питання? Ти натякнув, що я, мовляв, дівчина, жінка, куди мені до секретарювання! Це діло хлоп'яче? Жінка значить, нехай коло кочерг і далі сидить? Здорово. Поздоровляю!

За кожним Доциним словом, Ось поривався щось сказати, та Доця не бачила того, стоячи лицем до вікна.

— Ну, Осю?

— Доцю. Ти не зрозуміла. Поперше, ти мене образила, кажучи, що і я не хочу повертатися з міста в село. Я ж... буду тоді вже комуністом...

— Або вийдеш з партії...

— Друге... про жінок... Як ти можеш думати так про мене, Доцю? Я пожартував. Для мене жінка — мій товариш. Ні... більше! Жінка — частина мене самого. Вона зо мною працюватиме пліч-о-пліч, вона буде моєю душею... Якби я найшов таку дівчину, щоб помагала мені будувати...

Доця реготалася:

— То ходила б по судах, як Олена... За аліментами! Усі ви одного хочете. Паршиві!

— Доцю... Я ж не такий... Може я ще молодий дуже, може я ще себе не знаю гаразд, і тільки голосно божуся, бо серце наче

підказує мені говорити. Та буду я, Доцю, боротися за нового чоловіка, за вільного чоловіка! Такого, щоб умів любить і поважати жінку. Не віриш? А я вірю собі, Доцю! Я вірю своєму серцеві... Брат Василь учора оповідав чудову бувальщину про свого друга — Якова. Пішов той Яків на заробітки і покинув дома дівчину Вустю. Він пішов заробити сто карбованців, щоб одружитися з Вустею...

— І знаєш: скільки лиха він зазнав, а лишився чесним перед нею! Він ніколи більше вже не бачив Вустини і мабуть не побачить, а забути про неї не забув. Вона, його кохання до неї, її доля наймитська вивели Якова на шлях боротьби за кращу долю. Заради неї, бездольної, він боровся за владу бідних, трудящих, заради неї він робив такі героїчні вчинки, що я плакав, слухаючи Василеве оповідання.

— Отакечки, Доцю, і я... Любив би дівчину свою. Вона б душу мою освітила б і тоді б, з нею, я нічого й нікого не побоювся б! Тепер же не ті часи, коли Яків страждав... Тепер наша доля в наших руках, і ніхто б, і ніщо б не розлучило б мене з дівчиною моєю.

— Я знаю, Доцю,— ти мені не віриш. Ти така вредна для мене... бо не любиш... мене. Ти завжди кричиш на мене, немов я щось винний тобі. Я...

Доця повернулася до Ося, підвела на нього очі й, зачервонівшись, усміхнулася:

— Осю...

Ось ухопив незграбно пшенишну Доціну голову в руки, гупав нею себе в груди аж гуло, шепотів:

— Доцю... моя...

На одну хвилину схилилась Доця, мов сонна на Осеве плече... Потім злякано штовхнула Ося в груди, одскочила розпатлана!

— Осю... Здурів...

Хитаючись сів Ось на лавку. Червона сіла Доця до столу.

— Здавай, Осю, справи і йди звідси!

Похнюпившись, хрипко, через силу видавлюючи слова, Ось здав Доці осередкову канцелярію і пішов до дверей. Постояв вагаючись, потупцявся і рішуче повернувся:

— Доцю...

— Любиш, Доцю?

Доця схилилася лицем до столу й мовчала, тільки вуха стали червоніші.

Ось махнув руками й вискочив з хати. Ішов у солодкому тумані, щасливо усміхався і шепотів:

— Доцька... Доцінька... Кирпочка!

НОЧАМИ ТЕМНИМИ

Уранці по хатах, коло воріт, біля колодязів гомоніли люди про одно: удосвіта пограбовано за селом, коло старого мосту, Микиту — голову кооперативного! Щось багато грошей віз Микита до міста за крам чи що, так злодії забрали до копійки ще й самого ледве з духом пустили.

Подія схвилювала село, бо, поперше: у селі Кислицях „хвалити господа милосердного“ досі такого розбою не траплялося, а подруге: всякому завмирало серце,—це ж мабуть уже завелися в селі свої злодії, бо чужі, далекі не могли знати, коли саме Микита

везиме гроші. Ох-хо! Свій злодій найстрашніший. Од хатнього злодія не встережешся. Що воно за народ такий настав,—немилосердний один на одного?

Коло крамниці споживчого кооперативу товпились чоловіки, наджидали Микити, щоб од нього самого почути про нещастя.

Члени кооперативу кляли злодіїв на всю губу й бідкалися за грошима:

— Добагатілися. Якраз. Отаку силу грошей,—пху, на вітер, Дев'ятьсот карбованців! Заріз кооперативові. Пропав увесь капітал. Сповістити мерщій в район до міліції. Нехай ловить бандяр, поки не повтікали далеко.

— Е,—вловиш їх. Може вони отут у нашому селі, між нами, регочуться з нас дурних.

— Щось не сказав би я... Неначе немає в нашому селі такого ледаща...

— Чи чуєш! Тепер пішов такий народ, що батько рідного сина не вгадає, про що той думає, де ходить ночами...

Розкидалися люди розумом на всі боки, зважували на кожного молодого хлопця в селі, перебрали старих,—не було такого, щоб пішов на грабунок. Так, дріб'язок украсти, сніп, чи в'язку сіна,—всі грішні, перший-ліпший при нагоді міг узяти, а щоб грабувати—ні!

Котилося сонечко вгору вище—балачки одходили далі від сьогоднішньої пригоди. Почали пригадувати люди про злодіїв по сусідніх селах. Кожен мав щось оповістити чуване через другого-третього. Оповідали, прикрашували оповідання, перепустивши його через власну свою фантазію, пересипавши своїм селянським гумором. Творили гуртом легенду про злодія—ледащину та про справедливу кару над ним. О, кара ніколи не мине того, хто не хоче робить і йде убивать, грабувать, щоб за чужу кривавицю легко й весело пожити.

... Сказать,—Безверхівські злодії. Недавнє діло. Нє забулося в Безверхівці. Моя тітка в первих туди віддана. Так собі село, як сказати б і наше. Село як село. Скоштувало й гайдамаччини і деникинщини і гетьманщини. Голодний рік зазирнув не в одну хату й не один десяток свіжих могилوک насипав на кладовищі. А такого лиха безверхівці ще не зазнавали.

— Мабуть так що й погибати не минеться!

Озираючись навіть у власній хаті, оповідали люди, що Омелькові вдруге підкинуто записку:

— Поклади,—пишуть—під камінь біля Святої криниці сто карбованців, бо піде димом і хата, як солома пішла.

— Пропав чоловік. Чи заплатить—пропав, чи не заплатить—пропав. Не заплатить—сплять, а заплатить,—треба спродати останню конячину.

— Усе отой... щоб і діти не чули, гомоніли старі про злодіїв.

Ніхто в Безверхову не намілювався сказати голосно,—хто грабує село, хто важким каменем наліг на селянські груди, дихнути не дає вільно. А всі знали, всі. Знали, хто злодій, та пам'ятали, як написав хтось невідомий до міліції і заарештовано Петра Кривенка та Юхима Мичку.

Посиділи Петро з Юхимом у міліції три дні—з тим і додому повернулися. Ніхто не прийшов до міліції посвідчити проти Петра та Юхима. Набрав у рот води й той, хто писав до міліції. Не було

доказів проти них, і міліція випустила. Не було... Та не раз холонуло в грудях чоловікові, коли бувало Мичка прив'язне:

— Купить, діду Грицьку, чвертку. Так таки й не почастуєте ніколи?

Шукав Грицько в кисеті на чвертку, а руки трусилися.

— Я б тебе почастував, злодюго проклятуший! — думкою нахвалювся.

Мовчали, кажу, щоб не піти з димом, як пішов голова сільради Саміло. Ніхто не бачив, хто спалив Самілову клуню з усім збіжжям у ній, а всі знали, що Петро з Юхимом попоралися там, повернувшись із міліції.

— Усякому те буде, хто тільки писне!

Вечоріло, а в Безверхівці гуркали віконниці, брязкали прогоничі та засуви. Цілу довгу ніч ходили чоловіки з вилами та сокирами біля своїх хат. Стерегли.

Стерегли, а воно мало не щоначі горіло по селу... Тремтіли по запічках люди, очікуючи, що не сьогодні-завтра знайдуть і в своєму подвір'ї записку.

— Поклади стільки то, там то.

Набігала міліція з району, шукала, нищпорила по селу, — дарма. Господарі стереглися і на очі потикатись міліції: примітить которий злодій — рішить уночі!

Голова сільради Саміло просто сказав міліції:

— Або дайте мені охорону або заберіть усю банду й перестріляйте тут же в селі, — тоді викажу, а так, що ж... У мене діти малі. Викажу, а ніхто не посвідчить, — побояться. Ви випустите злодіїв, тоді хоч живим у землю лізь. Хай буде, як буде.

Тієї ночі Олена довго не спала. Вже й прясти їй надокучило, а вона не лягає спати. Другі півні переспівали, а Миколи немає до хати.

Прикрутила світло й прилягла; лежить, не зведе очей. Страшно самій у хаті. Такої пізньої доби. От-от хтось ходить по-під віконню. Таке в селі настало, ще й хата край села, на белебені.

— Казала Миколі, — живімо в селі в татка, ні, — на своє дворище закортіло йому.

Зирнула Олена у вікно, — поночі хоч ув око стрель.

— Таки хтось ходить за причілком.

Згадала як на тому тижні, проти середини, вирізало цілу сім'ю в сусідній Комарівці, — і похолонула.

— Лишенько моє? Щоначі. То хоч раніше повертався; приїде, — скажу, що перейду до татка в село. Не хочу я, щоб мене зарізали отут серед ночі.

У снігах гупнуло. Скочило додолу й стихло. Задубіла, кричала б, — голосу немає.

— Ня-яв. Ня-я-яв.

Знесилена впала на піл.

— Здох би ти. Думала, злодії через горище залізли!

— Відчини. Олено, спиш?

Кинулась до дверей.

— Де ти, Миколо, до такої пори ходиш? Отаке в селі повелосся, а ти до ранку десь ганяєш. Не наганяєшся ніколи. Нехай мене хоч і заріжуть, — тобі байдуже? Як собі хочеш, — перейду до татка жити.

— Та, дурна. Спала б краще. Сміливо повідчиняй двері в хаті й спи. До тебе ніхто в хату не полізе.

— Еге, не полізе. Бо давно порізали людей в Комарівці. Далеко хіба?

— То в Комарівці, а то в моїй хаті.

— Дивись, який хвабрий. Тебе злякаються? Ходить цілу ніч, та щоб хтось там його боявся. Чужі чоловіки з вилами якийсь раз обійдуть хату,— все таки безпечніше.

— Кажу, ніхто не полізе, то й не полізе. Сип краще вечерять! Сьорбає Микола борщ та все позирає на Олену. Олена своєї співа!

— Ще раз кажу, Миколо: ходитимеш ночами,— перейду до татка. Я ще на світі не нажилася. Або дома сиди, як і всі чоловіки сидять... Мабуть у карти десь завівся грать? Попрограєш де що було.

Микола поклав ложку.

— О! Я ж кажу,—мабуть таки програвся, кателиче нещасний? По очах бачу. Кажи вже, не муч мене!

— Цить дурна. Не програв, а виграв!— Чудно всміхнувся Микола,— не будеш дурна, то й ти матимеш... усе, крім птичого молока.

— Еге ж... Навиграєш, у платтях водитимеш жінку. Багато панують із карт. Більше плачуть бідні жінки за такими чоловіками.

— Постій, Олено... дай сказати. Бач... Я маю трохи діла... з Юхимом Мичкою.

— Ох, мені лихо. З отим злодюгою? Щоб люди сказали, що й ти бандуєш? Для чого він тобі здався?

— Хоч би й бандую... аби гроші.

— Не дратуйся мені, Миколо. І не знайся з отим ледацюгою. За ним от-от тюряга плаче. Щоб і тебе не замішав часом.

— Ну... ти слухай, Олено. Я думаю так: коли в розумного чоловіка жінка розумна, то й жінці добре.

— Чи ти, чоловіче, не записався справді в банду?— Олена жакнулася. Микола казав:

— Воно так що ніби й записався. Доки ж його ото: робиш,— робиш, а воно й не позначається. Хлопці он як живуть: у хаті,— чого душа забажає; не яке там і діло,—полякати когось та гроші забрати.

— Ти жартуєш, чи й справді, Миколо?

— Не будь дурною, Олено... Ніхто нічого не знатиме. А знатимуть—мовчатимуть. Аби ти в допомі нам стала. Переховати треба буде дещо. Хлопці дуже просять.

— Так ти досі нічого мені не казав?

— Я сам недавно пристав до них. Ніяково було по-первах тобі говорити. Оленочко, мила,— то як-же?

— Дивись, Миколо: заприсягаюся, що покину тебе. Не кажи мені нічого. Покину. Злодієва жінка?! Ой, рятуйте! Мамочко ж моя рідна, за кого ти мене втопила?

— Олено!

— Ой, горенько. Рятуйте мене, людошки. Злодієва жінка? Чоловік палій, волоцюга, душогуб, зарізяка? Всяке докорятиме, всяке очі вибиватиме та проклинатиме. Не діждеш ти! Завтра ж піду до татка, нехай забирають до себе.

— Дивись мені, Олено: тільки ступнеш з хати або кому слово писнеш...

— Заріжеш? Ріж, муч,— один раз, та не весь вік на людські сльози дивисься.

Стала Олена перед Миколою здатна на все. Микола засичав:

— Ти... свого доскочиш... Скажи одно слово,—і найперше піде з димом твій батько.

Неймовірно глянула Олена на Миколу. Той, насупившись, стояв на дверях, шипів.

Упала Олена на піл, коси рвала, билася в пропасниці.

Підступив Микола до Олени.

— Сьогодні, Олено, придуть до нас хлопці, переховать декого треба. Наготуй там сала, огірків, капусти. Паляниць унеси.

— А росада нехай вас поїсть од мене. Не буду я куховарить злодіям!

— Будь розумною, Олено. Покірне телятко, знаєш, мов змита ходить. Бо стережися,—слово мое міцне. Сплю і батька твого й всіх родичів. Я їм дихнуть не дам. Хто там знатиме? Мовчатимуть усі, мов прокляті. Нехай тільки которий розпустить губу!

Прищулилася на белебені одна-одніська Миколина хата, закуталася в білу снігову хустку.

Щільно попричиняв Микола вікониці, на прогоничі взяв, не видко, що робиться в хаті. Чути тільки—гуде, то вже зійшлися злодії. Микола до Олени:

— Давай вечерю!

Одинадцять чоловіка обсіли стіл. Заставили стіл пляшками з самогоном.

Поставила Олена страву. Злодії обзиваються:

— Не дивіться на нас, Олено, мов кіт на мишу. Ми всі свої. Будьте і ви нашою. Привикайте.

— Привикайте, Олено... Не пожалкуєте.

— Будьмо ж... цокнулися чарками.

— Нехай же нам везе, як досі везло.

— Дай, боже.

Накинулися на огірки та на сало—закусують.

— Ви ж чого не п'єте, Олено? Нумо з нами по повній, щоб у хаті було повно.

— Не хочу!

— Миколо, а припроси жінку.

— Не силуйте її. Вона кородиться сьогодні на голову.

— Випийте одну,—як рукою зніме хворобу.

— Не силуйте її.

Полився самогон, заворушилися язики:

— Ні, ви подумайте, як хитро. Ха-ха, переказав, значить, Гнат:—їхатиме вночі через Безверхівку автомобіль з району з грішми.

— Що тут робить? Кинувся я до Педька, до Юхима,—немає, виїхали обидва на торговлицю.

— Рушаймо четверо,—кажу хлопцям,—не випускають же грошей, коли сами до рук лізуть. Їх їхатиме троє з шофером, а нас же четверо. Гнатимуть повз наше село, мов скажені,—треба хитрувать.

Кажу:

— От що, хлопці,—наше кладовище біля шляху?

— Ну то що ж з того... Один біс.

— Ні, кажу, не один біс. Спинить автомобіль треба.

— Ну?

— Верба коло кладовища росте?

— Росте.

— Поспішаймо!

Узяв я налигача, пішли до кладовища. Притемніло вже добре.

— Налигаємо тебе, Климе.

Налигали коло верби Клима під пахви налигачем, привісили до гіляки.

Чуємо,— гуде. Їдуть.

Було пізенько.

— Кричи, Климе!

Надувся Клим та як ревоне:

— Рятуйте! Рятуйте, хто в бога вірує.— Висить, марюка, на вербі, ногами бовтає та все кричить. Ми з хлопцями лежимо за могилками, регочемся. А Клим одно,— рятуйте!

Підбіг автомобіль. Став коло верби. Чуємо голос:

— Що там таке?

— Рятуйте,— Клим,— рятуйте, уміраю. Банда повісила.

— Близько банда?

— Давно пішла... далеко. Рятуйте!

Загомоніли на автомобілі:

— Візьми револьвер.

Підійшов один до верби, балакає:

— Іч бандяри, куди чоловіка причепили, треба лізти на вербу.

Поліз на вербу, а ми:

— Стій, ані руш!— та до автомобіля.

— Піймали?

— Утік. Як рвонув — тільки зашуміло. Стріляли, так що ж,— ніч. Той, на вербі, причаївся. Далі — бах, бах,—стрілять на нас.

— Ну?

— Ми йому настріляли. Сотню карбованців тільки й знайшли в кешенях. Самого закопали в стару могилу.

— Го-го-го!— реготалися злодії і пили.

Заціпивши зуби, стояла Олена коло печі. Що робить? Думки печуть мозок, а порятунку немає жінці ніякого.

Злодії балачки завели знов:

— Як же, хлопці, з кооперативом буде?

— Наскочим проти вівтірка. Чути,— в понеділок свіжого краму привезуть.

— Го-го. От і нагріємо руки!

— Закусьте, хлопці.

Микола гостив злодіїв. Розчервонівся, упрів, на ногах ледве стоїть, до Олени:

— Їди вже й ти, жінко, вип'єш. Годі тобі піч колупать. Колупни краще оцю чарочку, бач, невеличка, по тобі саме. Чекай до понеділка,—спідницю он яку наберу в кооперативі.

— Крови б ви гарячої спили!— Схопилася з ослону. Намучена горем,—ладна була битись, кричати. Голова пішла їй оберта.

Микола грізно поточився до неї.

— Но, но. Не дуже... Губи розперезала.

— Не підступай, злодюга,— кричала Олена,— уб'ю! Ти гадаєш, залякав мене? Увірвється людям терпець. Нехай мені смерть, а не допущу... До кооперативу вам закортіло? Не діждете.

У хаті стало тихо. Микола підступив до Олени, гарчав по собачому:

— Ти... що сказала? Ти забула, що я тобі велів? Хлопці, сьогодні ж, до ранку, треба спалить її батька. Побачимо, як їй pomoжеться.

— Можна... кивнули злодії,— спалимо.

Олена впала Миколі до ніг, благала.

— Миколо, голубчику!

— Донесеш?

— Ні.

— Так би й зразу. Дурна. Внеси ще огірків.

Задубіла вся,— пішла в погріб по огірки. Кому похвалишся? Люди на віки залякані. Кожен відхрещуватиметься,— і не чув і не бачив. Упала Олена на призьбу, тихо плакала. У хаті, чує, загомоніли, закричали. Почала вслухаться, чує:

— Убить її, убить...

Припала Олена вухом до вікна, вислухала все...

В понеділок на світанку виїхала Олена з двору. Везла до базару картоплю, полову й інший господарський дріб'язок. Микола наказував, виражаючи Олену з двору:

— Та питатиме хто, кажи, що я хворий. Щоб не подумали чого.

— Гаразд.

Шляхом люди питали:

— Де ж, Олено, ваш Микола, що ви сами до базару?

— Чогось живіт закрутило.

— Не візьме дідько!

Олена обминала людей, поспішала до міста. Сама не знала, чого поспішає. Аби далі від ненависної рідної хати, далі від Миколи, від злодіїв.

Базар уже ворухився людом, коли Олена приїхала. Де-не-де стояли вже селянські розпряжені сани. Он і голова кооперативу снідає коло своїх саней.

— І ви, Олено, до базару? Ставайте своїми саньми поруч, наглядатимемо на переміну одно одному за саньми. Припало мені самому їхати для кооперативу та й не поснідав дома. Розпрягайте коня.

Поставила Олена коня до саней, а сама до Василя. Плакала та оповідала все, що чула від злодіїв.

— Що хочете, Василю, те й робіть, бо сьогодні й мені смерть, як їхатиму додому. Так вони змовилися.

— Так-так...— Василь заховав сало та хліб у торбину, повагом утер вуса,— таке діло! То ходімо до міліції.

Микола, як вирядив Олену до базару, цілий день товкся в повітці, копав яму, певно схованку для краденого.

Почали й люди з базару повертаться. Василь, голова кооперативу, проїхав повз Миколін двір, повні сани краму повіз.

Звечоріло, а Олени немає з базару. Почали сходиться в Миколину повітку злодії по одному.

Чують, заїржав коло воріт кінь.

— Насилу дочекалися,— зраділи злодії,— біжи, Миколо, що там?

Пішов Микола до коня, ввів у двір. Немає Олени на снях.

— Упоралися хлопці,— похвалився злодіям,— зробили, як умовлено було. Немає Олени, кінь сам повернувся. Тепер же треба говорить скрізь, що Хома та Онисько ще в суботу поїхали в Полонне на ярмарок. Про Олену я сам заявлю в сільраду завтра вранці. Однак ніхто нічого не бачив, бо кінь прийшов сам.

Стихло добре в селі, полягали люди спати і заснули перший сон. Тоді злодії манівцями рушили з Миколиної повітки до кооперативу. Дійшли.

— Ламай вікно.— Тріснула рама, зарипіли цвяхи.

— Лізь ти перший, Хтодо.

Сунув Хтодю голову у дірку, а звідти:

— Бах, бах.— Повис порожнім лантухом Хтодь на лутку.
А стрілянина закипала з усіх боків.

Одстрілюючись тікав Микола до своєї хати. Ускочив у сіни засунув засова коло дверей.

Злодіїв перестріляли до одного. Миколу пізніше знайшли на горищі,— повісився.

Було ж, бачите, діло таке. Як оповіла Олена Василеві в базарі, що злодії умовилися проти вівтірка пограбувать кооператив та убить її, як повертатиметься вона з базару,— Василь повів Олену до Окружної Міліції.

В міліції вислухали, і як стемніло,—кінний загін міліціонерів вискочив із міста піймав на степу Хому та Ониська, которі засіли убивать Олену. Потім манівцями міліціонери доїхали до Безверхівського кооперативу й засіли коло нього на злодіїв. Голова Василь, як було умовлено в міліції, засів у кооперативі з рушницею і перший поклав Хтодя, коли той сунув у вікно.

Дякували люди Олені он як. І з того дня, кажуть, не стало в селі Безверхому ні одного злодія. Курки й то нікому красти. Безверхівці вже аж скучили, кажуть:

— Хоч би поганенького нам злодія, а то не весело стало в селі.

Люди казали:

— Воно й справді після такого діла скушновато, що тепер по тихому.

— Та нуда. Злодій як торішний сніг... А то ще було в Крисах, село таке... Теж у кооперативі.

Бравенький був кооператив і крам так що був. Дружний народ Крисівці, прикажчик трапився чесний,—діло на мазі.

Дякують люди хлопцям, которі завели той кооператив.

Поторгує прикажчик удень, замкне у вечері крамницю,—ключ додому бере. Довіряло йому правління, та й видніше так розтрату чи кражу краму: ключ у прикажчика, значить, він один і єсть винний, коли до чогось дійдеться.

Удень ходив прикажчик додому обідать. Пообідав і знов до крамниці біжить.

Прийшов раз отак до крамниці по обіді, зирнув сюди—туди, глянув до скриньки в столі, де гроші клав. Торкнуло його щось ніби. Щось бачить, не так, а де, що, не згадає, не розкумекає. Кинулось йому в очі, ніби в скринці лежали згори червінці, а тепер немає червінців,—дрібні п'яťьорки, трояки, карбованці.

— Мабуть я сам забувся,—думає прикажчик. Бо й справді, ключ од крамниці в нього, ніхто сьогодні в крамниці з членів правління не був,—гроші повинні бути цілі. Увечорі порахую!

Порахував увечорі—не сходиться. Десь ділось чимало грошей.

— Де, що, як? хапається прикажчик за голову,—де гроші ділися? Що тепер голова заспіває йому, як здаватиме виручку?

Другого дня—знов. Уже намітив прикажчик нарочито гроші в скринці ідучи обідать: червінці поклав наспід, дрібні згори. Прийшов по обіді, до скриньки, а там наче свиня в картоплі побувала: перерито гроші й немає червінців.

Похвалиться голові,—собі ж наробиш. Проженуть з кооперативу ще й платить крадене скажуть.

— Ні, мовчатиму,—міркує прикажчик,—поки здаватиму виручку, може щось придумаю.

Третього дня пішов прикажчик обідать та й згадав ідучи, що треба було соли взять, веліла жінка. Згадав та мерщій назад, до кооперативу.

Глянув оддалік на кооперативне вікно й зачудувався: ворухиться щось за вікном, у крамниці.

Підійшов тихенько до крамниці та й зазирнув у вікно.

— Матері твоєї,— трохи не крикнув: гойдається над скринькою з грішми довга тичка з гачком на краю. Зачепила гачком у скрині червінець і возносить його до стелі.

Гукнув на мигах прикажчик чоловіків,— ішли саме шляхом. Обступили з усіх боків крамницю. Дивляться: стоїть з причілку крамниці драбина, під вікном на горище.

— А ну, лізьте которий.

Полізло двоє на горище. Темно на горищі. Нічого не побачиш. Рачкують чоловіки на горищі, мацають, коли це в самому темному закутку як запищить, як закудкудає, як загавкає,— бий тебе лиха година! Чоловіки з переляку лоби трощать поночі об крокви та тікають до вікна.

Одсапалися. Коло вікна до тям прийшли.

— Що воно за чортяка там сидить,— що всіма голосами сичить отак дуже?

— Приставляється якийсь злодій.

Гукнули вниз!

— А подайте, хлопці, вила залізні, помацаємо,— може відьма завелася на кооперативному горищі.

Тільки подали знизу вила, а воно виходить на світ.

— Це, каже, я... здаюсь.

Хто б ви думали? Йосип, хазяїн хати, що її під крамницю кооператив наймав.

Люди до його,— він проситься:

— Не бийте, уся правду оповім: голова кооперативу навчив мене:

— Продовбай, каже, в стелі дірку та й тягай гроші; скриньку можна відсувать тичкою.

Я так і робив. Умова у нас була з головою за половину: половину грошей мені за роботу, половину голові за науку.— Люди ретоталися.

— Додумаються злодюги. От і вір,— чесний голова кооперативу! Сам не краде, то знайде спільника.

... Ночував недавно в мене чоловік аж з Поділля. Приїздив у Погрібне на торговицю, по коня. Повертаючись додому, заїхав до мене підночувать. Бравеньку конячку купив.

— Немає в нас путніх коней на базарі,— хвалився чоловік,— треба коня, то рушай на Україну. Вони, бач, подояки начебто нашу Київщину звуть Україною.

Розбалакалися ми з чоловіком при вечері. Питає він:

— Чи й у вас таке лихо з конокрадами? У нас чиста морока,— хоч не держи в дворі коня,— украдуть.

— Трапляється і в нас,— одмовляю,— не так уже щоб часто крали, а крадуть.

— Щастя вам та й годі,— заздро так той чоловік до мене,— а з нас... от недавно, на молодика місяць буде... Піймали, злодіїв. Не те щоб піймали, а ціла історія.

Стали пропадати у селі коні. Як ніч, так і виведе то в Степана, то в Івана; і стерегли люди й замки поприроблювали півпудові,—

де там: допомогло як мертвому кадило. Замки поламають, коні заберуть, а вартовому ребра поперебивають. Чи вони чужі злодії, чи свої — не пізнаєш, бо голови закутують.

Міліція шукала, шукала тих конокрадів та й кинула, не знайшла ніякого сліду.

Махнули руками ті, що мали коні:

— Нехай крадуть, менче мороки буде. Знатиму, що вже немає в мене чого красти.

За півроку щось десятків зо три коней вивело з села. Уже й звикли люди.

Як ото скрізь, так і в нас ходять щодня старці, милостини тієї просять. Ходять, то й ходять. Кому в голові старці?

Та стали примічать, — не мине дня, як в селі знов те саме старчення ходить по хатах. Мале, обірване, торбинка по п'ятах його б'є.

Питали молодіці — звідки ти, хлопчику? Сказав десь здалеку, прогнала мати, от воно й ходить по хатах.

Прогнала, то й прогнала. Молодиці інша й борщу миску насипле йому, молочка ложку яку дасть. Звісно — жінки. Їм чи своя, чи чужа дитина, — однаково шкода.

Цілий день товчється старчення в селі, а на ніч чвалає десь до кумпанії, до якогось старого старця пристав, — так хвалився старчук той. Йому б то здавав щодня свій заробіток.

Повертався якось з степу в село один наш чоловік, Варівон Мимря. За селом у нас лісок невеличкий росте. Колись був чималий та вирубали за революції половину.

Так коло отого ліска запримітів Мимря старчука нашого: шугнуло за дерева, нібито ховалося від кого. Оглянувся Мимря на всі боки, — ніхто не женеться за старченням.

Подумав чоловік та й каже своєму малому:

— Їдь Павле, додому, а я забіжу в лісок, виріжу пару пужалнів на батіг.

А сам собі сдумає:

— Кортить подивиться, куди ото воно проти ночі в ліс почвалало?

Узяв Мимря вила з воза та слідом „за дідом“ — у ліс за тим хлопчиком пішов. Назирає здала, стережеться, щоб воно не примітило, та за ним, за ним.

Довгенько плутали вони по лісі, воно й спочило. Хотів Мимря вертатися додому, коли світ блиснув попереду.

— Бач, думає чоловік, — старці отаборилися в старій лісниковій хаті. Дарма ж я забився без діла сюди. Піти хіба подивиться на старого старця та закурити коло вогню.

Підійшов потихеньку до хатини, думає:

— Пужну спотання, чи дуже полякаються?

Хатина без вікон, без дверей, — курінь од дощу. Розвалялася геть. Зирнув у вікно. Серед хати огонь, казанок висить над огнем, страва булькотить якась у казані, — вариться.

Крутить Мимря цигарку — дослухається до балачок.

Сіли вечерять до казанка старець і старчення, балакають. Старий:

— Ну що, Гапоне, — видивився добре?

Мале озирнулося, притишило голос та:

— Добре видивився: гарні коні. Хазяїн, кажуть, ночує сам коло них з двохстволкою.

Старий засміявся:

— То нічого. Рушніці не страшно. Вечеряй же, Гапоне, та спочинь трохи. Прийдуть хлопці,— поведеш до коней, а я тим часом схожу до них сповіщу.

Мимря і дух затаїв почувши про таке діло. Мерщій хильці - хильці додому. Сповістив голову сільради підібрали, десяток добрих хлопців з рушницями й засіли на шляху, бо не знали у кого саме будуть красти. Сиділи до ранку,— не прийшли конокради. Чи воно спостерегли що, чи одклали на іншу ніч,— лиха їх година влучить.

На ранок старчення знов у село прийшло.

Закликав Мимря його до себе в двір, сказав своєму малому Павлові забавлять старчення до вечора.

Павло й радий нічого не робити та бавитися з хлопчиком. Граються собі малі в дворі, вигадки всякі вигадують,— сказано, діти. У цурки грали, до лелечого гнізда лазили, горобців дерли.

По обіді старчення лагодиться іти по селі. Мимря і каже:

— Погуляй, поки Павло збігає до кооперативу по тютюн мені. Поганяєш тимчасом курей з капусти, а тоді хоч і підеш.

Побіг Павло по тютюн, а Мимря кличе старчука в комору.

Тільки старчук у комору,— Мимря — хіп! Замотав йому лантухом голову, щоб не кричав, скрутив руки та ноги мутузком, поклав у кутку й замкнув на замок комору.

Прибіг Павлик із крамниці.

— Де хлопчик, тату?..

— Пішов додому. Не схотів чогось і на тебе чекать.

Пошкодував Павло за товаришем і побіг на вулицю до дітей.

Уночі зійшлися чоловіки до Мимриної комори. Хто там був, і досі ніхто не знає. Чули, що так було. Зачинилися вони в коморі, засвітили каганець і розкутали старчука.

— Виказуй, хлопче, про всіх конокрадів...

Воно проситься:

— І, дядечки й голубчики,— не знаю!

Чоловіки умовляють:

— Кажи, дурне, то тобі нічого не буде.

— Не знаю.

— Як собі хочеш... замотали йому рота, щоб не кричав, заклали його пальці між дверима й одвірком і причинили.

— Скажеш?

Мота головою — ні.

— Тягніть двері.

Потягли двері,— хруснули старчукові пальці. Кістка, звісно,— стеблина.

Допитуються.

— Тепер скажеш?

— Ні.

— Закладіть руку по лікоть.

Заклали між дверима й одвірком руку старчукову по лікоть, ще раз причинили дверима. Хруснула рука, повисло воно непритомне.

Провітрили та знов.

— Скажеш?

— Скажу.

Вранці знайшли пастушки старчука за селом на полі. Голова розбита йому, руки потрощено.

Дивом дивував, ужахнувся народ. Усі збіглися глянуть на замучене старчення. Хто, за що так тяжко наглумився з дитини?

Набігла міліція... Не знайшла винних. Поховали старченя, написали протокола й поїхала міліція.

Другого ранку на тому ж місці, де й старченя лежало,— лежать троє чоловіка: голови порозбивано, руки й ноги повикручувано.

Знов — міліція, знов ніяких слідів, хто убивав?

Третього ранку на тому ж місці,— п'ятеро вже чоловіка лежить замучених...

Четвертого ранку — знов троє лежить на тому самому місці. Не розбереш, де ноги, де голова. Змішано кістки з м'ясом. І записка коло них:

— Останні. Більше вже конокрадів немає. А коли з'являться і тим теж буде.

Тепер народ загомонів:

— Так їм і треба, злодюгам. Спасибі людям, що постаралися!

Набігло начальство з району, з округи,— розпитують. Виявилось, що всі побиті з сусіднього села, і молоді всі.

Заарештували голову нашої сільради, узяли заложниками п'ятох наших чоловіка,— до Бупру вести.

Народ у крик:

— Не дамо. Усі били й усі винуваті. Не треба нам злодіїв. Не дамо наших людей!

Повезли заарештованих до міста, а наші всі,— чоловіки, жінки з дітьми на руках — за ними.

Начальник один і вмовляв і лякав, щоб повернулися додому, а ми йдемо. Гуде народ!

— Вам шкода злодіїв, то убивайте нас, усіх, не зачіпайте невинних.

Порадилися вони, ті що приїхали до нас,— погмоніли щось і пустили заарештованих!

— Приїдемо, кажуть, в село цих судить, бо ви проти закону зробили. На те є власть, щоб карать злодіїв, а ви своїм судом зробили.

— Приїжджайте, ніхто з села не втіче.

Справді, через тиждень набіг суд. Цілий день засідали в школі, допитували:

— Хто вбивав?

— Не знаємо. Не чули й не бачили. А що вбито — правильно. Нехай не п'ють нашої крові! — казало все село судові.

Так нічого суд і не допитався. Багато говорили про закон, про самосуд, умовляли виказати винних... Еге!

Вичитав суд селові догану та й поїхав.

Пошептали ж, спасибі хлопцям, добре, мов одрізало: кражі досі не чуть, щоб у кого пропав кінь.

Слухачі говорили:

— Не що ж з ними й робить. Ти роби, трудися, а вони будуть користуватися твоїм трудом.

— Гляньте, неначе Микита йде?

— А він, він...

Балачки стихли. Усі голови повернулися до голови кооперативу Микити. Микита підійшов повагом, поздоровив людей!

— Драстуйте... з понеділком!

— Здорово, здорово...

Обступили щільно Микиту, питали:

— Як воно тобі сталося, Микито, на похмілля?

— І багато їх було,— злодіїв?

Микита низав плечима:

— Хіба ж розбереш поночі? Може й один був, а як тріснув по голові, то стало в очах десять.

— То так.

— Правда.

— Перестріли ж вони тебе, чи спотання, з заду наскочили? Треба було тікати тобі.

— Утічеш як раз. Чуєш, по голові трахнуло дрючком!

— Цитьте, нехай Микита сам говорить. Той оглянув натовп і лапнувся рукою за голову.

— Болить?

— Болить.

— Ну, то як же воно було?

Микита скрутив цигарку, затягся повагом, чвиркнув і почав:

— Не хотілося мені їхати, просто немов душа чула. Сказати і боятися нікого було, бож ніхто не знав, що я везиму гроші. Коли ж подумаю,— така сила грошей. Що як лихий чоловік наскочить ненароком? І гроші пропадуть і самого вб'ють. Був би й не поїхав та згадав: строк векселю надійшов, неодмінно сьогодні викупить треба, бо годі Райспілка не дасть швидко краму.

Думав поїхати удень по видному. Спізнюся та й бачитимуть, що виражаюся в дорогу,— тепер які люди. Засяде на степу і скаже:— руки вгору!

Кінь добрий, думаю,— краще поїхати вночі, щоб ніхто не чув і не знав.

Посіріло на сході, коли я виїхав з двору. Ударив по коневі, щоб швидко вискочить з села,— ніхто не знатиме, хто саме поїхав. Під руку поклав на всяк случай сокиру,— на душі веселіше.

Виїхав за село. Тихо скрізь.

Хльоскаю батогами, кінь тупає. Минув роздоріжжя, пустив коня ходою, нехай спочине. Треба, думаю, закурити, щось у горлі пересохло. Схилюся я на лівий бік доставати з правої кешені тютюн. Згадую, що лапнув пальцями скриньку з тютюном у кешені, а потім немов грім загремів над головою й укололо мене в тім'я.

Прокинувся,— вже розвиднилося. Михайло та Гараська стоять коло мого воза. Питаю:

— Де я, хлопці?

— На возі, сам бачиш.

— А гроші?

— Які гроші?

— Де мої гроші.

Витрищилися вони на мене, а я несамовито скакаю на возі,— немає за пазухою кооперативних грошей! Дев'ятьсот карбованців!

— Доганяйте, кричу,— доганяйте злодіїв!

Обіззався Гарасько.

— Тепер доженеш,— може ти впізнав хоч одного?

Де ж мені було впізнати, як він проклятуший садонув мене по голові ззаду:

— Де ж вони тебе наскочили,— питають хлопці, може наженемо ще?

— По цей бік колодязя,— кажу.

— Еге, де то було діло.

Озираюся, а ми аж коло міста вже, коло окопів. Хваляться хлопці:

— Нагнали ми тебе, Микито, аж тут. Вєсь був обплутаний вірьовкою. Довго слухав чмелів!

Виходить, добре почастували мене, що вісім верстов лежав на возі нечувствєнний. Гарасько та Михайло їхали за мною до базару, нагнали ото й насили розбуркали. Спасибі їм, бо ще й коня хтось випряг би.

Побігли ми в місто до міліції. Пообіцяли в міліції,— шукатимемо. Написали протокола.

Слухачі гомоніли:

— Шукай вітра в полі.

— Істинно.

М. ПРИХОДЬКО

ВЕЧІР

Велетенські крила
На зході звисли
На заході сонце
В море потопа,
Фарбує верхів'я
Тополь полохливих,
Що ген над водою
Осяйні стоять.
Красо моя юна!
В груди радість плине...
Цілувати серги
У тополь іду...
Хай і буря буде,
І вогненні зливи
Все візьму я радо
Щастя і біду...

Ростов над Доном

Т. ІВАЩЕНКО

ОСІННІ МОТИВИ

I

Співають десь дівчата у коноплях,
Їх пісня дзвоне сумно - молода,
Бо вже в бугелах вирито картоплю
і лист з вишень пожовклий опада.

Осінніх днів дзвенять чудні концерти,
Плачу вітрів нікому не спинить.
Скажи нам, вересню, буян обдертий,
Чого з калини кров'ю капотить?..

На поплюсках туман — стара картина,
Качки регочуть в шелесті осок,
А дим з туманом бореться за тином
і застила на березі пісок.

II

Повіяв вітер з поля непривітно,
Затьмарив сонця зір, посіяв сум.
Верба дріма, верба така тендітна
Повз неї з криком ходить гострий плуг.

Через бескеття дим ляга стягою,
Пахучий дим з бадилля маслянок.
Вгорі шуліки десь летять ордою —
Спереду сокіл, наче ватажок.

В задумі дні, зігнувшись, проходять,
Ясний блакиті погляд помутнів.
Ідуть вітри, здаля вони надходять,
За ними йдуть дощі на шир ланів.

Холодна даль склада прозорі крила,
Туди мій сум задумано з вікна
Летить згадать, як соняшно горіла
В моїх степах в осінні дні весна.

III

Зелений гай вбрання надів червоне,
Прибравсь на свято жовтня і затих,

Бо то ж йому привітно вітер дзвоне
На верховітті кленів золотих.

Та не зважає гай на сумні дзвони,
Під прапором червоним він іде,
З дубів висять додолу хмелю грони
І чуть пташиний вереск де-не-де.

У батламу збігаються на раду
Перед смерканням лякані зайці,
І йдуть мисливці втомлені в ту хату,
Що ген маячить їм на видноці.

Щось дума гай під прапором червоним,
Його думок нікому не вгадать...
Дуби фарбують золотом корони
І кличуть степ, щоб жовтень привітатъ.

Кубань. Ст. Н.-Мишастівська

Б. ЛІТКЕВИЧ

НА ПРИЗОВ

Прозора ніч спадала полохливо,
Жбурляла зорями у синю глибину,
Село десь там зігнулося сонливо
Ніде ані гу-гу.
З тобою ми в мережливій задумі,
Під шепіт вітра й плеск забутого ставка
Ловили зливи переливних шумів
І спрагло-п'яно билися серця.
Ти говорила радісно і дзвінко,
І сміху бризки в відблисках зорі.
До лав, в Червону армію, на призов...
І поцілунок сріблом забренів.
П'ять верст і станція. Гергоче потяг,
А на пероні гомін, жарти, сміх...
Побігли гони. Рейок перебої,
Очей в-останне синій блиск...

Бутурлинівка на Вороніжчині

Н. РОЗІН

НА КОВЗАНАХ

I

Зимовий ранок
Безсило зблід.
Я на ковзанах
За вітром в слід.
 А вітер рветься
 З останніх сил
 І хилить темний
 Небосхил.

І біла хуга—
Наперекір—
Безсило пада,
Яскрить як звір.
 Зимовий ранок,
 Мов смертник зблід
 І в серці тане
 Розлуки лід.

Я тихо крадусь
В хиткій тиші
І тихо ззаду—
— Товариші...
 І враз
 Як галич—
 В лихий самум
 Зареготались
 В лице йому.
А він у розпач,
І вихрить сніг.
І обрій топче,
І валить з ніг.
 І десь—чи спомин,
 Чи дзвін зурни—
 Такий веселий,
 Такий журний.

II

... Ой, повів відважний Жлоба
Свій загін на герць,
Ой, топтав юхтовий чобіт
Жупан офіцерський.
 Він у плисовій чемерці
 І вогонь з-під брів,
 Він веде відважних серцем
 На багатирів.
З-за Кубані і з-за Дону
Рветься буровій,
Чорні вихори на конях
В куряві й крові.
 За кордони слава котом—
 Йде на батька—син.
 Вигарцьовує голота
 На конях баских.
Тільки злива олив'яна
І багнетів сад
Не одна дівчина зв'яне,
Не одна коса.

Покохала куля сина
В зелену — весну;
Там, за обрієм, за синім
Він приліг заснуть...

III

...Вже даль біліла
І падав сніг
Спитала Ліла
— Було, чи ні?

О, скільки дужих
Лягло в степу
Під гул гарматний,
Під нову путь!

О, скільки юних
Лягло заснуть...
Хтось серця струни
Натягнув.

І кров у жилах
Тугіш струни,
І кров у жилах —
Бренить, бrenить.

Я б на ковзанах
Весь світ пройшов —
Моя кохана,
Моя любов.

В цей блідий ранок
Присягу дав —
Безжурним стану
До юних лав.

І на багнеті
Нестиму спів,
Щоб буйно край мій
Зазеленів.

Але — доволі —
Вперед — вперед!
Ген-ген, тополі,
Мов очерет...

... Мутніє за ніч
Блакиті шовк,
Я б на ковзанах
Весь світ пройшов.

Ставропілля

МИКОЛА ЧАЙКА

СТАВРОПІЛЬСЬКІ НИВИ

В Ставропільських нивах
Простяглись яри.
В Ставропільських нивах
Вихор та вітри.

В Ставропіллі славнім —
Довгий ряд могил, —
В них лягло не мало
Молодецьких сил.

Бо в часи криваві
Йшов на батька син,
Вибивали коні
Урожай ярин.

А тепер привільно
Ниви золоті
Розсипають в осінь
Гарні врожаї.

Дні рожеві в праці
Радісно пливуть
Та проносять в далеч
Проржавілу муть.

В Ставропільських нивах
Вихор та вітри.
В Ставропільських нивах —
Простяглись яри.